

Андрій Королько

**Навчально-методичний посібник зі спецкурсу
“Зародження і розвиток державності у Галицько-
Волинському князівстві (IX – XIV ст.)”**

**(Робоча навчальна програма, плани семінарських занять,
методичні рекомендації та програмові вимоги до курсу)**

**Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Історичний факультет**

Андрій Королько

**Навчально-методичний посібник зі спецкурсу
“Зародження і розвиток державності у Галицько-
Волинському князівстві (IX – XIV ст.)”**

**(Робоча навчальна програма, плани семінарських занять,
методичні рекомендації та програмові вимоги до курсу)**

**Івано-Франківськ
2005**

ББК 63.3 (4 Укр) 43
К-68

Королько Андрій Зіновійович

Навчально-методичний посібник зі спецкурсу “Зародження і розвиток державності у Галицько-Волинському князівстві (IX – XIV ст.)”: (робоча навчальна програма, плани семінарських занять, методичні рекомендації та програмові вимоги до курсу). – Івано-Франківськ: Плай, 2005. – 95 с.

Рецензенти:

В.В.Марчук – доктор історичних наук, професор кафедри історії України Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

І.В.Пилипів – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри загальноекономічних та гуманітарних дисциплін, директор Івано-Франківського інституту менеджменту Тернопільської академії народного господарства

Літературний редактор – Ободянська Л.Н.

Рекомендовано до друку Вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ВСТУП

1990-і роки започаткували новий етап у розвитку української історіографії. Для нього загалом характерними стали наступні ознаки:

- початок переосмислення (більшою чи меншою мірою) радянської історіографічної спадщини;
- пов'язане з ним повернення (іноді без належних коректив) до надбань української історіографії XIX – початку XX ст.;
- залучення в сучасний історіографічний процес української діаспорної історіографії, починаючи з праць, опублікованих у міжвоєнний період і до найновіших публікацій;
- поодинокі поки що спроби використати здобутки зарубіжної історіографії, зокрема, в галузі методології історії та історіософії для висвітлення історичних процесів в Україні.

Стосовно досліджуваного періоду ці тенденції більшою мірою проявилися в середньовічній історії України або історії княжої доби¹.

Характерною особливістю сучасної вітчизняної історіографії Галицько-Волинського князівства є відсутність спеціальних досліджень проблем соціальної та економічної історії. До її досягнень треба віднести появу праць, присвячених мистецькій культурі Галицької і Волинської земель, зовнішньополітичним контактам і політичній історії.

Певним підсумком сучасного етапу досліджень історії Галицько-Волинського князівства стала монографія М.Котляра “Галицько-Волинська Русь” з академічної серії “Україна крізь віки”. У ній представлені сучасні інтерпретації, перш за все самого автора, подій і фактів та політичної історії Галицько-Волинського князівства. Найбільшу дискусію спричинило категоричне твердження, що Галицько-Волинське князівство не можна називати державою². Сьогодні порізно її називають: “Галицько-Волинська держава”, “Галицько-Волинська Русь”, “Українська держава XIII ст.”. Відзначимо лише, що для об’єданого Галицько-Волинського князівства характерні певні ознаки держави, а саме: наявність державної території, системи державного управління, відповідної ідеології. Але у той самий час ця держава існувала в рамках єдиного давньоруського комплексу, а тому програмною діяльністю галицько-волинських володарів було збирання всіх руських земель. Отже, цей політичний комплекс слід розглядати як державу, яка потенційно мала шанс трансформуватися в більш стабільну державну структуру³. На жаль, державно-політичні процеси в південно-руських землях зазнали негативного впливу зовнішніх факторів, а саме – навали монголо-татарських ханів, а пізніше, уже в середині XIV ст., – польських, угорських та литовських феодалів.

¹ Щодра О. Стан вивчення давньої історії України (до кінця XV ст.) //Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми. Колективна монографія за ред. Л.Зашкільняка. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2004. – С.118-119.

² Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь / Україна крізь віки. – Київ, 1998. – Т.5. – С.154-155.

³ Див.: Головки А.Б. Князь Роман Мстиславич та його доба: Нариси з історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття. – К: Стило, 2001. – С.193-201.

Галицько-Волинська держава заслуговує на увагу дослідника як політичний організм з особливими, притаманними йому рисами. Вона стала на шлях політичної консолідації в час, коли продовжувалось роздрібнення Київської держави на малі відокремлені між собою князівства. В час, коли стихійний процес прямував до повного роздрібнення території колишньої Київської держави, треба вважати значним досягненням з'єднання Галицької і Волинської земель в одне князівство. Галицько-Волинська держава щасливо перейшла період поділів і зберегла територіальну єдність під сильною князівською владою. Територія Галицько-Волинського князівства була досить обширною для організації державного організму. Сприятливими рисами цієї території було те, що з півдня вона була забезпечена карпатським хребтом, а з інших сторін мала вільні простори, придатні для колонізації⁴.

Визнаючи слушність думки про значну різницю в характері політичних процесів розвитку Галичини і Волині, необхідно зазначити, що це не дає, однак, підстав для різкого протиставлення цих регіонів саме в контексті протистояння доцентрових і відцентрових тенденцій. І на Волині були досить впливовими антикнязівські, сепаратистські сили, а в Галичині було чимало прихильників посилення князівської влади. Загалом, історію Галицької і Волинської земель слід вивчати комплексно.

* * *

Спеціалізований курс “Зародження і розвиток державності у Галицько-Волинському князівстві (IX – XIV ст.)” є складовою частиною спеціалізації “Становлення української державності в X – XX ст.” кафедри історії України Прикарпатського національного університету. Згідно з навчальною програмою вивчається на *III курсі* історичного факультету (спеціальність “Історія”) стаціонарного відділення. Основними формами вивчення даного спецкурсу є лекції, семінарські заняття, консультації, самостійна робота. Читається курс у другій половині 5 семестру і завершується складанням студентами змістового модуля.

Структура даного методичного посібника складається з таких частин: тематики лекційних і семінарських занять, робочої навчальної програми, планів семінарських занять, методичних рекомендації та програмових вимог. Згідно з навчальним навантаженням спецкурс “Зародження і розвиток державності у Галицько-Волинському князівстві (IX – XIV ст.)” становить 36 аудиторних годин: 20 лекційних і 16 семінарських годин.

Робоча навчальна програма будь-якого нормативного та спеціалізованого курсу визначається насамперед її роллю та місцем у системі навчання, цілями та завданнями, а також особливостями самого процесу навчання як засобу передання

⁴ Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. 2-е видання, із змінами і доповненнями. – Львів, 1999. – С.190-192.

навчальної інформації. Навчальна програма, як і підручник, ознайомлює студентів зі змістом дисципліни, що вивчається, а також зі станом і перспективами розвитку галузі науки, техніки, мистецтва, культури. Текст робочої навчальної програми слід розподілити на тематично завершені блоки (теми або модулі), засвоєння яких має бути закріплене і перевірене, оскільки така структура дає певне формальне підґрунтя для оптимізації системи подання матеріалу на лекціях або при самостійному його вивченні студентами. Відповідно для цього доцільно навести основні вимоги при формуванні робочої навчальної програми:

- визначення ролі та місця певної навчальної дисципліни в підготовці фахівця з урахуванням кваліфікаційних вимог і навчальної програми та конкретизація на цій підставі завдань навчання й виховання, які мають бути у процесі викладення курсу;
- визначення характеру й обсягу знань, які мають бути засвоєні студентами у процесі вивчення всього курсу, його тем і окремо кожного питання теми;
- з'ясування обсягу знань, які вже отримані студентом у результаті вивчення інших дисциплін, і використання цих відомостей для визначення характеру та обсягу знань з кожного питання теми, з кожної теми і всього курсу;
- визначення логічної та дидактичної послідовності подання навчальної інформації для набуття знань, умінь, навичок, відтворення та використання знань, уже набутих при опануванні попередніх курсів, вивченні кожної теми і всього курсу;
- оформлення розділів робочої навчальної програми, розміщення параграфів з урахуванням послідовності та логічного викладу навчальної інформації.⁵

Основною формою роботи студентів є самостійне вивчення джерел і літератури. Працювати над вивченням курсу потрібно систематично, за чітко визначеним планом. Важливе значення має правильна побудова самостійної роботи студента, яка включає кілька видів: ознайомлення з твором, опрацювання тексту твору, конспектування, аналіз прочитаного. Конспект студентом повинен складатися після прочитання першоджерел. Він має бути коротким і передавати лише провідні ідеї твору, основний його зміст. У деяких випадках доцільно складати історичні схеми, хронологічні таблиці, тощо. Конспект – плід самостійної, творчої роботи. Він сприяє більш глибокому осмисленню вивченого матеріалу, допомагає при підготовці до семінарів та змістових модулів.

Однією з найважливіших форм у структурі навчального процесу є семінарські заняття. Сьогодні вони набули особливої ваги, стали однією із форм особистісно-орієнтованого навчання, максимальної індивідуалізації навчального процесу у вищих навчальних закладах, створення умов для саморозвитку і самонавчання. Така форма заняття дає змогу ознайомити студентів з джерельною базою, різними концепціями чи підходами до проблеми, з різноманітною, навіть полярною інформацією, акцентувати увагу на ключових аспектах теми, робити висновки, узагальнення. Оскільки в її основі лежить комунікативна діяльність, майбутні

⁵ Серєда Л.П., Павленко В.С. На допомогу авторам навчальної літератури: Навч. посіб. / За ред. В.С.Павленка. – К.: Вища школа, 2001. – С.57.

викладачі історії, працюючи на семінарі, мають змогу формувати (відшліфувати) практичні уміння й навички свого фаху.

Пропоновані плани семінарських занять (їх вісім) охоплюють усі сфери діяльності Галицько-Волинського князівства: політичну історію, суспільно-політичні і соціально-економічні відносини, культуру, а також історіографію і джерела дослідження. Кожне заняття містить план (з визначенням кількості годин, що виділяються на вивчення теми), а також список джерел і основної та додаткової літератури, які викладач рекомендує студенту для опрацювання. У пропонованому методичному посібнику не вміщено найновішу літературу, яка вийшла друком після 2004 року, про неї можна довідатися на лекціях або шляхом самостійного пошуку в бібліографії. Окремо виділяються узагальнюючі дослідження з історії Галицько-Волинського князівства, що можуть бути рекомендовані для підготовки більшості тем семінарських занять. Зауважимо, що деяких видань у бібліотеках Івано-Франківська все-таки немає. Також у переліку списку рекомендованої літератури не подавали наукові праці, що були опубліковані у ХІХ – першій половині ХХ ст. і які в знаходяться наукових бібліотеках Львова, Києва, Петербурга, Москви, Кракова, Варшави.

В кінці кожної теми семінарського заняття подано методичні рекомендації, що містять короткий план відповіді на поставлені питання, звертають увагу студента на найбільш важливі аспекти піднятої проблеми. Методичні вказівки слід розглядати як монолог викладача, звернений до студента. За формою він має бути таким, щоб студентові приємно було його читати. Відомо, що позитивне ставлення людини до будь-якої діяльності є запорукою її успіху, у тому числі й навчання. Загалом форма будь-якого тексту, що адресований студентові, має переконувати його в тому, що у навчальному процесі він є головною дійовою особою.

Готуючи методичні рекомендації до видання, слід дотримуватися чіткої структури. Основний зміст методичних вказівок становить орієнтовна основа дій – система попередніх уявлень людини про мету, план і засоби виконання дій. Отже, структура методичних вказівок має містити:

- Висвітлення місця та значення завдання, яке потрібно розв'язати під час підготовки, та того, яке значення матимуть набуті вміння у майбутній навчальній діяльності студента.
- Методологічні (рефлексивні) знання, що сприятимуть усвідомленню цього виду дій у системі людської практики і формуванню узагальнених знань і вмінь.
- Зміст (програму) роботи, тобто навчальне завдання, яке мають розв'язати студенти.
- Знання та вміння, що необхідні студентам для виконання певної роботи⁶.

У кінці кожного семінарського заняття є також контрольні запитання, на які студент повинен відповісти, якщо викладач запитає. Питання-завдання (контрольні запитання) завжди бажано будувати у певній послідовності: а) опис;

⁶ Методические рекомендации преподавателям, пишущим методические указания для студентов: Метод. указания / Сост. К.К. Гомонов. – Л.: Ленингр. политехн. ин-т, 1987. – 20 с.

б) порівняння; в) пояснення; г) самостійний висновок; д) застосування знань, умінь в інших умовах і для розв'язання нових завдань. Інколи з цього ланцюга можна вилучити якусь ланку, але логічну послідовність завжди бажано аналізувати і обґрунтовано проектувати. Її забезпечення – це і доступність навчання, і ефективність організації засвоєння всього навчального матеріалу⁷.

Форми проведення семінарських занять можуть бути різноманітними: семінар-бесіда, семінар-диспут, семінар-конференція, проблемний семінар (творче вивчення теоретичних питань історії), колоквиум (як засіб теоретичного узагальнення) тощо. Як правило, з даного спецкурсу проводять семінар-бесіду, семінар-диспут та проблемний семінар.

⁷ Серета Л.П., Павленко В.С. На допомогу авторам навчальної літератури: Навч. посіб. / За ред. В.С.Павленка. – К.: Вища школа, 2001. – С.42-44.

**Структура спеціалізації кафедри історії України
для студентів денної форми навчання.
Спеціальність “Історія”**

№ п/п	Назва спецкурсу	Всього годин	Лекцій	Семінарів	Контроль (кількість)	Семестр
Спеціалізація “Становлення української державності”						
1.	Зародження і розвиток державності в Київській Русі (IX – XIV ст.)	36	20	16	змістовий модуль (1)	5 семестр
2.	<i>Зародження і розвиток державності у Галицько-Волинському князівстві</i>	36	20	16	<i>змістовий модуль (1)</i>	5 семестр
3.	Тенденції розвитку української державної ідеї в XVI – XVIII ст.	38	28	10	змістовий модуль (2)	6 семестр
4.	Розвиток української національно-державницької ідеї в XIX – на початку XX ст.	56	40	16	змістовий модуль (2)	7 семестр
5.	Боротьба за державність України в XX ст. (1914-1985 рр.)	38	28	10	змістовий модуль (2)	8 семестр
6.	Суспільно-політичні державотворчі процес в Україні у 1985-2005 рр.	56	40	16	змістовий модуль (2)	9 семестр
Спеціалізація “Історичне краєзнавство, музеєзнавство і туризм”						
1.	Запорізьке козацтво в історії Західної України XVI – XVIII ст.	56	40	16	змістовий модуль (2)	5 семестр
2.	Становлення та розвиток музейної справи в Галичині	38	28	10	змістовий модуль (2)	6 семестр
3.	Історія розвитку та організація туристсько-екскурсійної роботи	56	40	16	змістовий модуль (2)	7 семестр
4.	Історія культури Галичини	38	28	10	змістовий модуль (2)	8 семестр
5.	Становлення і розвиток історичного краєзнавства на Прикарпатті в XIX – початку XX ст.	50	30	20	змістовий модуль (2)	9 семестр

Спеціалізація “Становлення української державності в X – XX ст.”
Тематика лекційних та семінарських занять зі спецкурсу “Зародження і розвиток державності у Галицько-Волинському князівстві (IX – XIV ст.)”
(III курс історичного факультету, спеціальність “Історія”, V семестр).

№ п/п	Теми навчальних занять	Лекційні заняття (год.)	Семінарські заняття (год.)
1	2	3	4
1.	Галицько-Волинське князівство на тлі давньої історії України	2	2
2.	Територія і населення. Землі (князівства) Галицько-Волинського князівства	2	2
3.	Літописні племена Галицької та Волинської землі	2	–
4.	Приєднання західних окраїн до Русі (X – перша половина XI ст.)	1	–
5.	Волинська земля у XI – XII ст.	1	1
6.	Галицька земля у XI – XII ст.	2	1
7.	Роман Мстиславич і утворення Галицько-Волинського князівства	2	2
8.	Боротьба Данила Галицького за повернення Галичини та Волині (1205-1238 рр.)	1	1
9.	Розквіт Галицько-Волинського князівства за правління Данила Галицького (1238-1264 рр.)	1	1
10.	Галицько-Волинське князівство в останній третині XIII – першій половині XIV ст.	2	2
11.	Соціально-економічний розвиток Галицько-Волинського князівства	1	1
12.	Суспільно-політичний лад і військо Галицько-Волинського князівства	1	1
13.	Культура Галицько-Волинського князівства	2	2
	<i>Всього:</i>	<i>20 год.</i>	<i>16 год.</i>

Рекомендована література зі спецкурсу “Зародження і розвиток державності у Галицько-Волинському князівстві (IX – XIV ст.)”

- Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды) / В.В.Аулих, И.К.Свешников, В.Н.Цыгылык и др. – К.: Наукова думка, 1990. – 192 с.*
- Войтович Л.В. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.). – Львів, 2000. – 649 с.*
- Гаврилів Б., Деркач І., Кафарський В. Давній Галич в пам'ятках історії та культури. Історико-краєзнавче дослідження в ілюстраціях. – Івано-Франківськ, 1999. – 152 с.*
- Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар. За ред. М.Ф.Котляра. – К., 2002. – 397 с.*
- Галич і Галицька земля в українському державотворенні (до 1100-річчя Галича і 800-річчя Галицько-Волинського князівства). – Івано-Франківськ, 1999.*
- Генсьорський Г.І. Галицько-Волинський літопис (Процес складання, редакції і редактори). – К., 1961.*
- Головко А.Б. Князь Роман Мстиславич та його доба: Нариси з історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття. – К: Стило, 2001. – 249 с.*
- Грабовецький В.В. Нариси історії Прикарпаття з найдавніших часів до кінця XVст. Т.1. – Івано-Франківськ, 1992. – 201 с.*
- Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття. Т.1. – Івано-Франківськ, 2002.*
- Грицак П. Галицько-Волинська держава. – Нью-Йорк, 1958. – 174 с.*
- Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1992. – Т.3.*
- Ідзьо В. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ, 1999.*
- Ісаєвич Я. Галицько-Волинська держава. – Львів, 1999. – 40 с.*
- Котляр Н.Ф. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX–XIII вв. – К.: Наукова думка, 1985. – 184 с.*
- Котляр М.Ф. Галицько-Волинський літопис. – К., 1993.*
- Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь / Україна крізь віки. – Київ, 1998. – Т.5. – 336 с.*
- Котляр М. Данило Галицький. Біографічний нарис / серія “Особистість і доба”. – К., 2002. – 328 с.*
- Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. 2-е видання, із змінами і доповненнями. / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 1999. – 220 с.*
- Майоров А.В. Общественные отношения и политический строй Галицко-волынской Руси в историографии // Майоров А.В. Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община. – СПб., Университетская книга, 2001. – 640 с. – С.46-89.*
- Пастернак Я. Старий Галич – археологічно-історичні дослідження у 1850-1943 рр. 2-е видання. – Івано-Франківськ, 1998.*

Софроненко К.А. Общественно-политический строй Галицко-Волынской Руси XI – XIII вв. – М., 1955.

Терещенко Ю.І. Україна і європейський світ: Нарис від утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст. – К., 1996.

Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії // Записки Наукового товариства ім. Т.Шевченка. – Т.123/124. – Львів, 1917. – С.1-108.

Щодра О. Стан вивчення давньої історії України (до кінця XV ст.) // Українська історіографія на зламі XX і XXI століть: здобутки і проблеми. Колективна монографія за редакцією Леоніда Зашкільняка. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2004. – 406 с. – С.118-137.

Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. – К., 1997. – 312 с.

**Робоча навчальна програма
зі спецкурсу “Зародження і розвиток державності у Галицько-Волинському
князівстві (IX – XIV ст.)”**

(III курс історичного факультету, спеціальність “Історія”, V семестр)

Галицько-Волинське князівство на тлі давньої історії України

Предмет та завдання спецкурсу “Зародження і розвиток державності в Галицько-Волинському князівстві (IX – XIV ст.)”. Галицько-Волинська держава – спадкоємниця Давньоруської держави: методологія дослідження. Сутність поняття “Галицько-Волинське князівство”: Сучасні інтерпретації термінів “Галицько-Волинське князівство”, “Галицько-Волинська Русь”, “Галицько-Волинська держава”, “Західна Русь”, “Українська держава XIII ст.” в сучасній українській історіографії. Періодизація політичної історії Галицько-Волинського князівства.

Історіографія спецкурсу. Початок наукового вивчення історії Галицько-Волинського князівства австрійськими істориками кінця XVIII ст. (Л.Гебхард, Й.Хоппе, Й.Енгель). Вивчення історії Галичини та Волині княжої доби Д.Зубрицьким та його послідовниками (І.Шараневич, А.Петрушевич). Звернення до “внутрішньої” історії краю у працях М.Костомарова, М.Максимовича, М.Дашкевича, М.Смирнова. Минуле Галичини і Волині в дослідженнях українських і російських істориків другої половини XIX ст. (Д.Іловайський, В.Ключевський, М.Владимирський-Буданов, І.Лінниченко, С.Руссов, П.Іванов, О.Андріяшев, Л.Крижановський та ін.). Схема історії Галицько-Волинського князівства у працях М.Грушевського та його послідовників (М.Кордуба, С.Томашівський). Становлення марксистської концепції і перші праці радянських дослідників (Б.Греков, С.Юшков, А.Савич, В.Мавродін і ін.). Праці М.Тихомирова, В.Пашуто, І.Крип’якевича. Сучасна російська історіографія про Галицько-Волинське князівство: нові підходи (І.Фроянов, О.Майоров і ін.). Сучасна українська історіографія: здобутки й проблеми (М.Котляр, Я.Ісаєвич, Я.Дашкевич, Л.Войтович, П.Толочко, О.Русина, В.Грабовецький та ін.). Праці радянських, сучасних українських та російських істориків: різниця підходів і співпадіння результатів. Наукові концепції І.Крип’якевича і М.Котляра: спроба порівняння.

Джерела з історії Галицько-Волинського князівства. Місцеві та іноземні літописи. “Повість временних літ”, Київський, Лаврентіївський та Галицько-Волинський літописи. Грамоти галицьких і волинських князів (грамоти Лева Даниловича, Андрія і Льва Юрійовича, Болеслава-Юрія II Тройденевича і ін.), а також боярина Д.Дедька. Листи громад міст. Іноземні джерела та їх особливості. Польські хроніки (Галла XII ст., В.Кадлубека XIII ст., Я.Длугоша XV ст., “Аннали Краківського капітулу”). Чеські хроніки (Козьма Празький, XII ст.). Німецькі хроніки (Тітмара з Мерзебурга, XI ст.). Угорські хроніки (Яноша Туроці, XV ст., “Chronica Picta” і ін.). Польські літописи (Янка з Чарнкова, “Рочнік Траски”, Малопольський літопис). Чеські літописи (Франтішека з Праги). Угорські літописи (Дубницька хроніка і ін.).

Галицько-Волинський літопис – основне джерело до вивчення історії Галицько-Волинського князівства. Відкриття літопису М.Карамзіним. Наукове студювання Галицько-Волинського літопису. Структура, джерела, художні та ідейні особливості пам’ятки. Редактори Галицько-Волинського ізводу.

Територія і населення.

Землі (князівства) Галицько-Волинського князівства

Географічне розташування Галицько-Волинського князівства. Межі князівства у різний час політичної історії. Визначення західного, східного, північного і південного кордонів Галицько-Волинського князівства. Роль Івана Ростиславича і Ярослава Осмомисла у розширенні кордонів Галицького князівства. Спільні і відмінні сторони розвитку території Волині і Галичини. Формування Волинського князівства навколо Володимирської землі. Особливості розвитку рубежів земель Галичини. Роль Перемишльської, Звенигородської, Тербовельської земель у формуванні Галицького князівства. Густота населення та загальна кількість поселень Галицько-Волинського князівства. Згадки про існуючі села князівства. Топоніміка та топографія населених пунктів. Переміщення населення з однієї землі в іншу. Національні меншини в Галицько-Волинському князівстві.

Особливості розвитку земель (князівств) Галицько-Волинського князівства: місце розташування, розвиток міст, політична історія. Володимирська земля, Луцька земля, Дорогобузько-Пересопницька земля, Болохівська земля, Берестейська земля, Холмська земля, Червенська земля, Белзька земля, Перемишльська земля, Звенигородська земля, Тербовельська земля, Галицька земля.

Літописні племена Галицької та Волинської землі

Згадки про літописні племена Західної Русі у “Повісті временних літ”. Племена Волинської землі. Слов’яно-аварські війни VII ст. і згадка про дулібів. Місце розташування дулібського племені. Арабські джерела про дулібів, а також про волинян. Топоніміка про найдавніше слов’янське плем’я Волині. Згадка про бужан у “Повісті временних літ”. Походження етноніма “бужани”. Місце розташування племені бужан. Баварський географ про це плем’я (друга половина IX ст.). Поява волинян на заході Русі. Арабські джерела про волинян. Географічне розташування цього племені. До питання про існування надбужанських племен – лучан та черв’ян, згадки про них в іноземних джерелах.

Племена Галицької землі. Межі розселення тиверців і уличів у різних місцях і редакціях “Повісті временних літ”: дискусійні питання. Похід київських князів на Візантію і тиверці. Історична наука про проблему локалізації тиверців. Новгородський літопис і Найдавніший літописний звід про уличів. Арабські джерела про уличів. Локалізація літописного Пересічина – центру цього племені. Хорвати (білі хорвати) на Підкарпатті, їх місце розташування. Топоніміка і топографія про білих хорватів: дискусії в історіографії. Перський географ X ст. Ібн-Дауд про це плем’я Західної Русі.

Приєднання західних окраїн до Русі (X – перша половина XI ст.)

Велике переселення слов'янських племен у VI – VII ст. на Балкани і племена Західної Русі. Участь хорватів, дулібів і тиверців у поході київського князя Олега на Візантію 907 р. Невідомий похід київського князя Святослава на Польщу – спроба захопити Волинь і Забужжя. Захоплення поляками у середині X ст. Перемишля і червенських міст. Приєднання західних окраїн Русі великим київським князем Володимиром 981 р.: дискусії в радянській, українській і польській історіографії. Спроба захопити частину польських земель Володимиром Великим. Німецькі джерела про стосунки польського князя Болеслава з Володимиром (992 р.). Похід військ Болеслава на Русь 1013 р., пограбування пограничних земель. Остаточне приєднання західних земель Русі великим київським князем. Заснування міста Володимир. Нова форма управління підлеглих Києву руських земель (зокрема, Волині). Заснування єпископства у м. Володимирі (кінець X ст.). Укріплення Забужжя. Боротьба за західні руські землі після смерті Володимира 1015 р. Захоплення західних окраїн Русі Польщею. Повернення Ярославом Мудрим 1030-1031 рр. Белза, червенських градів, а також Перемишля. Дружні відносини польського князя Казимира Обновителя з великим київським князем Ярославом Мудрим у середині XI ст. “Смута” на Волині після смерті Ярослава Мудрого. Стратегічне значення Волині для великих київських князів.

Волинська земля у XI – XII ст.

Заповіт Ярослава Мудрого. Ігор Ярославич – перший удільний волинський князь. Приєднання київським князем Ізяславом Ярославичем Волинської землі до своїх володінь (1060-1078рр.). Епізодичне правління Волиню Олегом Святославичем (1073-1076рр.). Місто Володимир – князівський домен Ізяславичів. Ярополк Ізяславич у Володимирі. Боротьба князя-ізгоя Давида Ігоревича за повернення Волині. Вбивство Ярополка Ізяславича. Любецький з'їзд 1097 р. і доля Волинської землі. Осліплення теребовельського князя Василька волинським князем Давидом Ігоровичем та його наслідки. Війна Давида Ігоревича з Ростиславичами та київським князем Святополком Ізяславичем. Витечівський князівський “снем” 1100 р. Ярослав Святополкович – новий волинський князь. Перетворення Волинського князівства у політичний придаток Київщини. Невдала спроба Ярослава Ярополчича захопити Берестейську волость. Конфлікт Ярослава Святополчича з новообраним київським князем Володимиром Мономахом. Роман і Андрій Володимировичі – волинські князі. Пошук Ярославом Святополчичем союзників в Угорщині і Польщі (за повернення волинського престолу). Загибель Ярослава Святополчича. Продовження правління Мономаховичів на Волині. Ізяслав Мстиславич – волинський князь (30-40-і рр. XII ст.). Спроба Ізяслава Мстиславича захопити київський престол. Наростання удільної феодальної роздробленості у Київській Русі в середині XII ст. Причини перетворення Волинської землі у напівсамостійне князівство. Мстислав Ізяславич – волинський князь (1155-1170 рр.). Захоплення Мстиславом Ізяславичем Києва (1167 р.). Заповіт Мстислава.

Галицька земля у XI – XII ст.

Місце Галицької землі у формуванні території Київської Русі і Галицько-Волинського князівства. Поява гілки Ростислава у Галицькій землі. Поділ галицьких земель братами Ростиславичами (Рюрик, Володар, Василько) (1084 р.). Захоплення Ростиславичами м. Володимира і земель над Дністром і Сяном. Любецький з'їзд 1097 р. – визнання за Ростиславичами Галицької землі. Осліплення Василька Ростиславича Давидом Ігоровичем.

Розділ земель Володарем Ростиславичем між синами Ростиславом і Володимирком. Зазіхання князя Володимирка на перемишльські землі брата Ростислава. Григорій та Іван Василькович у Тереховельській волості. Іван Василькович у Галичі (20-40-і рр. XII ст.). Смерть Івана Васильковича та приєднання Тереховельської і Галицької волості Володимирком Володаревичем. Перенесення стола до Галича і утворення Галицького князівства. Боротьба великого київського князя Всеволода Ольговича з Володимирком за вплив на Волині (1144р.). Конфлікт між Володимирком і князем-ізгоєм Іваном Ростиславичем. Нова війна Всеволода Ольговича проти Володимирка (1146 р.). Захоплення Володимирком порубіжних київських земель. Союз Володимирка з суздальським князем Юрієм Довгоруком у боротьбі проти київського князя Ізяслава Мстиславича. Поразка Володимирка від союзних військ Ізяслава Мстиславича і угорського короля Гейзи (1152 р.) на р. Сян. Дивна смерть Володимирка.

Продовження боротьби Ізяслава Мстиславича з Ярославом Володимировичем (Осмомислом) за порубіжні землі. Мирне співіснування Ярослава Осмомисла з київськими князями. Співпраця галицького князя з Юрієм Довгоруком. Згадка про Ярослава Осмомисла у “Слові о полку Ігоревім”. Розширення володінь Галицького князівства. Боротьба Ярослава Осмомисла з Іваном Ростиславичем (Берладником). Втеча Берладника у наддунайські землі. Новий похід Івана Ростиславича на Галичину (1159 р.). Боротьба галицького князя з боярами. Відносини з візантійським імператором Мануїлом Андроніком Комніним (1167р.). Особиста трагедія Ярослава Осмомисла – виступ галицьких бояр проти родини Чагрів у 1170 р. Вигнання Ярославом Осмомислом сина Володимира з Галича. Заповіт галицького князя. До питання про поховання галицького князя.

Боярська смута. Вигнання князя Олега Ярославича з Галича та його подальша доля. Володимир II Ярославич – новий галицький князь. Конфлікт Володимира II з місцевими боярами. Вигнання волинським князем Романом Мстиславичем Володимира II з Галича. Втручання угорського короля Бели III у сварку між галицьким і волинським князями, вокняжіння його в Галичі (1188-1189 рр.). Запрошення з боку бояр посісти галицький престол Ростиславу Івановичу (Берладничичу). Захоплення уграми в полон Берладничича. Втеча Володимира II Ярославича з угорської в'язниці і його допомога германському імператору Фрідріху Барбароссі. Повернення Володимира II на галицький престол. Покровительство володимиро-суздальського князя Всеволода Велике Гніздо над Галицьким князівством. Останні роки правління галицького князя. Смерть Володимира II Ярославича – лінія династії Ростиславичів переривається.

Роман Мстиславич і утворення Галицько-Волинського князівства

Історіографія та джерела проблеми. Родинне походження Романа Мстиславича. Діяльність батька Романа Мстислава Ізяславича. Вокняжіння Романа Мстиславича у Новгороді (1168-1170 рр.). Роман Мстиславич – князь волинський. Модель державного правління Романа у Волинському князівстві. Обмеження свавілля бояр. Заходи до приєднання Галичини. Боротьба Романа Мстиславича з ятвягами. Участь князя у міжусобній боротьбі польських князів за престол у Кракові 1196 р. Боротьба князя з половцями на прохання Візантії.

Об'єднання Галицького і Волинського князівств Романом Мстиславичем. Проблеми з галицькими боярами. Конфлікт між галицько-волинським князем і великим київським князем Рюриком Ростиславичем 1202 р. Наступ Романа Мстиславича на Київ та його захоплення. “Добрий порядок” Романа Мстиславича – проект реформи престолонаслідування у Київській Русі. “Снем” у Києві на початку XIII ст. Втеча візантійського імператора Олексія Ангела до Галича 1204 р. Нове втручання у польські справи. Загибель Романа Мстиславича під Завихвостом 1205 р. Народний фольклор та панегірики про Романа Мстиславича.

Боротьба Данила Галицького

за повернення Галичини та Волині (1205-1238 рр.)

Історіографія проблеми. Регентство Анни над малолітніми синами. Боярська смута на початку XIII ст. Претензії київського князя Рюрика Ростиславича на галицький престол (1205 р.). Похід чернігівських князів Ольговичів на Галичину у 1206 р. Союз Анни з Угорщиною. Утвердження чернігівських князів (Ігоревичів) у Галичі, їх претензії на Волинь. Втеча Романової вдови із синами з Володимира у Польщу. Польсько-угорський союз – Данило як заручник в Угорщині. Боярська опозиція Ігоревичам, суперечка між братами. Захоплення Олександром Белзьким Володимира. Вигнання Олександром з Белза Анни з малолітнім Васильком. “Беззаконня і заколоти” в Галицькій землі. Захоплення Галича уграми (1210 р.). Повернення до Галичини Ігоревичів, каральна акція проти місцевих бояр. Втеча заможних галицьких бояр Кормильчича, Судислава та інших в Угорщину. Наступ угорських військ, Данила та бояр на Галичину, а також військ Василька з Белза на Галичину. Перше вокняжіння Данила у Галичі (1211 р.). Вигнання боярами Данила з Галича. Другий похід угрів з Анною на Галичину (1212 р.). Ув'язнення боярина Володислава Кормильчича. Повернення Кормильчича до Галича за допомогою угрів, самовладне правління ним тут. Угода між польським князем Лешком і угорським королем Андрієм 1214 р. у м. Спіші про сфери впливу у Галичині та на Волині. Повернення м. Володимира Анні та її синам. Іноземна окупація Галицької і Волинської земель. Гоніння на православну церкву. Придушення повстання галицьких міщан угорцями у 1217 р.

Похід новгородського князя Мстислава Удатного на Галич 1219 р. за підтримки польського князя. Вигнання угорців з Галича. Союзна угода Данила з Мстиславом Удатним. Князювання Мстислава Удатного у Галицькому князівстві (1219-1228 рр.). Перемога над угорсько-польським військом 1221 р., захоплення в полон угорського королевича Коломана та бояр. Конфлікт між Данилом Романовичем і Мстиславом Удатним (1223 р.). Відгомін невдалої битви на річці

Калці проти монголо-татар у Галичині і Волині. Повернення більшої частини Волині Данилові після смерті союзника Мстислава Німого. Захоплення уграми Галича і Галицької землі 1228 р. Невдала облога Данилом Романовичем Галича 1230 і 1233 рр. Остаточне повернення стольного града і Галицької землі 1238 р., вигнання угрів.

*Розквіт Галицько-Волинського князівства
за правління Данила Галицького (1238-1264 рр.)*

Розгром військом Данила Галицького лицарів-хрестоносців під Дорогичином 1238р. “Батиїв погром” Русі і вокняжіння Данила у Галичі. Невдалий союз Данила Романовича з угорським королем Белою для боротьби проти монголо-татар. Переговори з Польщею. Штурм Володимира і Галича Батиєм. Перенесення столиці князівства до Холма. Підкорення Любліна і Люблінської землі 1243-1244рр. Виступ бояр проти Данила у Галичині. Запрошення боярами на галицький престол чернігівського князя Ростислава Михайловича. Розгром угорських військ та військ боярського оточення Данилом під Ярославом 1245 р. Знищення боярської опозиції галицьким князем. Поділ Галицько-Волинського князівства між Васильком і Данилом Романовичами. Режим жорстокої монголо-татарської окупації і Галицько-Волинське князівство. Будівництво Данилом оборонних фортець та міст. Поїздка в Сарай 1245 р. – дипломатичний хід Данила. Піднесення авторитету Данила Галицького в Європі. Шлюбна угода з Угорщиною. Участь Данила Галицького у боротьбі за австрійський престол та його невдача. Боротьба з Литвою та ятвягами у 40-50-х рр. XIII ст. Спроба створення князем галицької православної митрополії 1246 р. Коаліція Данила з Володимиро-Суздальським князем Андрієм у боротьбі проти монголо-татар (1250 р.). Плани Данила стосовно об’єднання Київської Русі, їх невдача. Переговори князя з папською курією. Коронація Данила Галицького 1253 р у Дорогичині та її наслідки. Похід татарських орд Куремси у Галичину та їх поразка (1254-1255 рр.). Бурундаїв “погром” Галицько-Волинського князівства (1258-1259 рр.). Останні роки життя Данила Галицького. “Снем” (“з’їзд”) Данила й Василька з краківським князем Болеславом у м. Тернава. Смерть Данила Галицького. Історичне значення його князювання.

*Галицько-Волинське князівство
в останній третині XIII – першій половині XIV ст.*

Повернення до удільної системи – виразна риса занепаду Галицько-Волинського князівства. Поділ земель Галицького князівства після смерті Данила Романовича. Шварно Данилович і невдала спроба створення українсько-литовської держави (дуумвірат) (1264-1267 рр.). Галицьке князівство за правління Лева Даниловича (1264-1301 рр.). Приєднання ним Побужжя після смерті брата Шварна. Відносини Лева Даниловича з Польщею, Угорщиною, Чехією, Литвою, ятвягами. Боротьба Лева за мазовецький (краківський) престол (1275-1290 рр.) та порубіжні області, які межують з Польщею. Плани князя стосовно захоплення Люблінської землі. Приєднання Закарпаття. Внутрішня політика галицького

князя, його відносини з боярами. Негативне ставлення Волинського Літописця до правління Лева Даниловича. Дискусії істориків стосовно смерті Лева. Правління Мстислава Даниловича у Берестейській волості.

Останні роки правління князя Василька Романовича Волинським князівством (1264-1270рр.). Історики про правління волинського князя Володимира Васильовича (1270-1288 рр.) (М.Грушевський, І.Крип'якевич, М.Котляр і ін.). Ідеалізація його образу у Галицько-Волинському літописі. Відносини волинського князя із західними сусідами: Польщею, Мазовією, Литвою, землею ятвягів. Володимир Василькович і Лев Данилович: суперечливість характерів. Внутрішня політика Володимира Васильковича. Хвороба волинського князя. Передача Володимиром Васильковичем Волинського князівства Мстиславу Даниловичу.

Галицько-Волинське князівство на початку XIV ст. – “кіммерійська пільма”. Об'єднання Галицького і Волинського князівства за правління Юрія I Львовича (1301-1315рр.). Перенесення столиці держави з Галича до Володимира. Приєднання до Литви Берестейської та Дорогочинської землі. Повернення до Польщі Люблінської землі, а також Західної Галичини. Прийняття Юрієм I Львовичем титулу короля. Заснування галицької православної митрополії. Галицько-Волинське князівство за правління Андрія і Лева II Юрійовичів (1315-1323 рр.). Відносини князів з Польщею і Литвою. Успішна боротьба проти монголо-татар. Смерть братів – поступовий занепад князівства. Претенденти на галицько-волинський престол. Болеслав-Юрій II Тройденевич – останній князь Галицько-Волинської держави. Загострення взаємин з Польщею. Внутрішні відносини – погіршення стосунків з боярами. Іноземна колонізація міст. Отруєння Болеслава-Юрія II Тройденевича. Перший похід польського короля Казимира III на Галичину 1340 р. Правління у Галицькому князівстві боярина Дмитра Детька (1340-1344 рр.). Волинська земля – князювання литовського князя Любарта-Дмитра Гедиміновича (1340-1385 рр.). Другий похід Казимира III на Галичину 1349 р. – ліквідація державності Галицько-Волинського князівства. Історичне значення Галицько-Волинської держави.

Соціально-економічний розвиток Галицько-Волинського князівства

Особливості економічного розвитку. Сільське господарство. Види сільськогосподарських угідь. Дворища. Сільськогосподарська продукція: злакові культури. Археологічні знахідки про землеробські знаряддя праці. Розвиток тваринництва. Бджільництво, мисливство. Розвиток ремесла у Галицько-Волинському князівстві. Ливарне, залізообробне, ювелірне виробництво. Вироби з кістки і рогу. Гончарне виробництво. Солеварні у Галичині, чумакування. Характерні риси розвитку торгівлі. Місцева торгівля. Експорт та імпорт торговельних товарів. Закордонна торгівля. Ріст торгівлі та розвиток внутрішніх і зовнішніх торговельних шляхів.

Соціальні відносини у Галицько-Волинському князівстві. Дві основні групи населення: експлуатовані маси і феодална верхівка. “Прості люди” – смерди, їх господарства. Незаможне селянство: “слуги”, “дворні слуги”, “отроки”. Розшарування серед міського населення. Соціальна верхівка. Землеволодіння князів та бояр. Топоніміка про боярське землеволодіння. Поділ бояр на певні

групи: “старі” й “молоді”, “луччі”, “великі”, “нарочиті”. Соціальний склад боярства. Статус багатих міщан. Соціальне становище вищого духовенства. Монастирські землі. Феодальні війни і тяжке становище низів. Відносини простого населення з боярами. Боротьба “простих людей” проти своїх гнобителів. Підтримка простих галичан князя Данила Романовича у боротьбі з боярами. Соціальний статус “галицьких вигонців”. Рух “болохівців” і боротьба з ним галицько-волинських князів.

Суспільно-політичний лад і військо Галицько-Волинського князівства

Князівська влада і феодальна верхівка. Право князя на “отчинне” володіння Галицькою та Волинською землями. Титулатура князя. Королівські титули галицько-волинських князів. Церемоніал акту “посадження” князя на галицько-волинський престол. Система передачі князівської влади волинським князем Володимиром Васильковичем Мстиславу Даниловичу. Випадки регентства у престолонаслідуванні Галицько-Волинського князівства. Приклади дуумвірату правління у Галицькій та Волинській землі. Спільні виступи князів проти іноземного ворога та бояр. Ознаки князівської влади. Родові знаки, герби та прапори галицько-волинських князів. Функції державної влади князя. Віче як основний інститут народної общини Галицько-Волинського князівства. Скликання князями народних зборів. Боярська дума (рада) – “третій елемент” общинної державності. Історики про політичне значення боярської думи. Положення і функції боярської думи у структурі внутрішньообщинних відносин. Вплив боярської опозиції на владу князя. Могутність галицьких бояр. Роль князівських з’їздів (“снемів”) у вирішенні князівських усобиць або конфліктів волосних общин. Зовнішньополітичні фактори у зміні політичного ладу Галицько-Волинського князівства.

Функції управління у князівстві. Адміністративні посади співробітників князя. Місцеве управління (посадник, воєвода, тисяцький). Роль дворецького в державному управлінні князя. Функції печатника, писця, стольника у найближчому оточенні князя. Фінансування державного управління князівства. Феодальна експлуатація як складова надходжень фінансів до князівської казни. Митна служба і платіжні засоби князівства. Волосне управління на місцях. Устрій міст. Поширення німецького, магдебурзького права у князівстві. Взаємопов’язаність судової та адміністративної влади.

Військо Галицько-Волинського князівства. Основні форми військової організації: вої і дружина. Склад дружинного війська. Вплив бояр на організацію військових сил. Іноземні наймані загони у князівському війську. Організація галицько-волинськими князями власних полків, незалежних від бояр та іноземців. Важкоозброєне і легкоозброєне військо. Стратегія ведення війни галицько-волинськими князями. Галицько-Волинський літопис про зовнішній вигляд тогочасного війська. Роль народного ополчення у веденні війни. Фортифікаційне мистецтво Галицько-Волинського князівства.

Культура Галицько-Волинського князівства

Особливості розвитку культури Галицько-Волинського князівства. Археологічні знахідки про розвиток освіти та писемності. Поява шкіл на Волині та Прикарпатті. Галицько-Волинський літопис про значне поширення освіти (згадки про канцелярії, архіви, грамоти тощо). Рукописні книги та їх прикрашання – Галицьке євангеліє 1144 р., Христинополький Апостол XII ст., Буцацьке євангеліє XIII ст. Вклад волинського князя Володимира Васильковича у розвиток освіти та писемності. Вплив візантійських церковних й світських творів на розвиток давньоруської літератури. Усна народна творчість – складова літератури Галицько-Волинського князівства. Історико-літературні повісті – оповідь про осліплення 1097 р. теребовельського князя Василька Ростиславича. Розвиток світської літератури. Особливості розвитку місцевого літописання Галичини та Волині XI – XII ст. Згадки про західні окраїни Київської Русі у “Повісті временних літ” та Київському літописі. Галицько-Волинський літопис XIII ст. та його редакції. Літописання у Галичі, Володимирі, Холмі, Любомлі та інших містах Галицько-Волинського князівства.

Структура і зовнішній вигляд міст Галичини і Волині. Оборонна архітектура Галицько-Волинського князівства. Оборонні комплекси Перемишля, Володимира, Галича, Холма. Будівництво храмів і монастирів. Культові споруди давнього Галича. Монументальні споруди Галичини та Волині. Археологічні знахідки ювелірних виробів галицького та волинського походження. Розвиток прикладного мистецтва у князівстві. Галицько-Волинський літопис про одяг і коштовності руських князів та їх оточення. Пам’ятки образотворчого мистецтва – скульптура, монументальний (фресковий) живопис, ікона, книжкова мініатюра. Вплив візантійського стилю на розвиток галицько-волинського монументального живопису. Галицькі та волинські ікони. Галицька Трійця: книжник Тимофій, скульптор-різьбяр Авдій та музикант Митуса.

Розвиток культури Галицько-Волинського князівства і Київська Русь. Взаємовідносини у галузі мистецтва та архітектури. Культурна співпраця галицько-волинських земель з країнами Центральної Європи.

Семінарське заняття №1 (2 год.)

Галицько-Волинське князівство на тлі давньої історії України

1. Предмет та завдання спецкурсу “Зародження і розвиток державності в Галицько-Волинському князівстві (IX–XIV ст.)”. Періодизація спецкурсу.
2. Галицько-Волинська держава – спадкоємниця Давньоруської держави. Сутність поняття “Галицько-Волинське князівство”: дискусійність проблеми.
3. Історіографія Галицько-Волинської держави.
4. Джерела спецкурсу. Галицько-Волинський літопис – основне джерело до вивчення історії Галицько-Волинського князівства.

Джерела

1. Галицько-Волинський літопис. – Львів, 1994.
2. Літопис Руський. – К., 1990. – 590 с. [Вступна стаття Л.Є.Махновця].
3. Слово о полку Ігоревім. – К., 1982.
4. Хрестоматія з історії Української РСР. Т.1. – К., 1959.

Основна література

1. Борчук С.М. Проблеми історії Галицько-Волинської держави та княжого Галича в працях Ісидора Шараневича // Галичина. Науковий і культурно-просвітний часопис. – Івано-Франківськ, 1999. – №3. – С.71-76.
2. Василенко С. Геополітичні традиції Київської Русі і Галицько-Волинської держави // Людина і політика. – 2002. – №5. – С.102-111.
3. Волощук М. Взаємовідносини Галицько-Волинської держави епохи Данила Романовича з Угорщиною в працях російських істориків XIX ст. // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.85-97.
4. Гаврилів Б., Педич В. Стародавній Галич в історико-краєзнавчих дослідженнях XIX століття. – Івано-Франківськ, 1997. – 38 с.
5. Галицько-Волинська держава – правонаступниця Київської Русі // Історія України: Документи. Матеріали. – К., 2001. – С.67-83.
6. Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар. За ред. М.Ф.Котляра. – К., 2002. – 397 с.
7. Галич і Галицька земля в українському державотворенні (до 1100-річчя Галича і 800-річчя Галицько-Волинського князівства). – Івано-Франківськ, 1999.
8. Генсьорський Г.І. Галицько-Волинський літопис (Процес складання, редакції і редактори). – К., 1961.
9. Головка А.Б. Київська Русь на сторінках В.Кадлубека // Український історичний журнал. – 1993. – №4-6. – С.27-37.
10. Грабовецький В.В. Нариси історії Прикарпаття з найдавніших часів до кінця XV ст. Т.1. – Івано-Франківськ, 1992. – 201 с.
11. Грицак П. Галицько-Волинська держава. – Нью-Йорк, 1958. – 174 с.
12. Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1992. – Т.3.
13. Дашкевич Я. Українські землі в часах галицько-волинської державності (кінець X – середина XIV ст.) // Пам'ять століть. – 2002. – №4. – С.3-24.
14. Дністрянський М.С. Кордони і політико-адміністративний устрій давньоукраїнських державних утворень IV – XII ст. // Дністрянський М.С. Кордони України. – Львів, 1992. – С.10-20.
15. Домбровський О. До питання періодизації й термінології ранньої історії України // Український історик. – 1975. – №3-4. – С.5-22.
16. Ісаєвич Я.Д. Проблема походження українського народу: історіографічний і політичний аспект // Україна давня і нова: Народ, релігія і культура. – Львів, 1996. – С.22-42.
17. Ісаєвич Я. Галицько-Волинська держава. – Львів, 1999. – 40 с.
18. Ісаєвич Я. Галицько-Волинське князівство доби Данила Галицького та його нащадків (Замість передмови) // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.3-13.
19. Калакура Я.С. Новітня історіографія Галицько-Волинської держави // Галич і Галицька земля в українському державотворенні. – Івано-Франківськ, 1999. – С.96-100.
20. Котляр М.Ф. Галицько-Волинський літопис. – К., 1993.
21. Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь / Україна крізь віки. – Київ, 1998. – Т.5. – 336 с.
22. Котляр М.Ф. Галицько-Волинський ізвод у колі давньоруських літописів // Київська старовина. – 1999. – №1. – С.14-19.
23. Котляр М.Ф. Галицько-Волинське князівство (до 800-ліття утворення. // Український історичний журнал. – 2000. – №1. – С.21-31.

24. Котляр М.Ф. Джерела // Котляр М.Ф. Данило Галицький. Біографічний нарис. / Серія "Особистість і доба" – К., 2002. – 328 с. – С.13-25.
25. Котляр М.Ф. Засади і методика створення коментованого видання Галицько-Волинського літопису // Український історичний журнал. – 2004. – №2. – С.94-104.
26. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. 2-е видання, із змінами і доповненнями / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 1999. – 220 с.
27. Історія Галицько-Волинської держави Івана Крип'якевича // Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. – Львів, 1999. – С.5-14.
28. Передмова // Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. – Львів, 1999. – С.15-22.
29. Майоров А.В. Общественные отношения и политический строй Галицко-Волынской Руси в историографии // Майоров А.В. Галицко-волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община. – СПб., Университетская книга, 2001. – 640 с. – С.46-89.
30. Марченко М. Українська історіографія (з давніх часів до середини ХІХ ст.). – К., 1959.
31. Непорожня Н. Данило Галицький у литовській історіографії // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.38-42.
32. Смолій В. Становлення української феодальної державності // Український історичний журнал. – 1990. – №10. – С.10-20.
33. Толочко О. Коли перестала існувати "Київська Русь"? Історіографічна доля одного терміна і поняття // Київська старовина. – 1992. – №6.
34. Толочко П. Назва "Україна" в південно-руських літописах і актових документах // Київська старовина. – 1994. – №3. – С.2-10. [ХІІ – поч. ХVІІІ ст.].
35. Щодра О. Стан вивчення давньої історії України (до кінця ХV ст.) // Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми. Колективна монографія за редакцією Леоніда Зашкільняка. – Львів: ЛНУ ім. І.Франка, 2004. – 406 с. – С.118-137.
36. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця ХVІІІ ст. – К., 1997. – 312 с.

Додаткова література

1. Борисенко В. Галицько-Волинська держава // Історичний календар. – 2001. – Вип.7. – С.141-147.
2. Борчук С.М. Галицькі князі в археологічних студіях Ісидора Шараневича // Вісник Прикарпатського університету. Серія Історичні науки. – Івано-Франківськ, 1998. – Вип. І. – С.3-13.
3. Брайчевський М. Галицько-Волинське королівство // Хроніка-2000. – Вип.31-32. – К., 1999. – С.84-101.
4. Войтович Л.В. Князівські династії Східної Європи (кінець ІХ – початок ХVІ ст.). – Львів, 2000. – 649 с.
5. Галицько-Волинська держава (матеріали і дослідження). – Львів, 1999.
6. Грушевський М. Хронологія подій Галицько-Волинського літопису // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Т.41. Вип.3. – Львів, 1901. – С.1-72.
7. Грушевський М. До справи хронологічної зв'язи в Галицько-волинській літописі. Кілька заміток до статті Б.Барвінського // Записки Наукового Товариства ім. Т.Шевченка. – Львів, 1903. – Рік.ХІІ, Т.ЛІІ, Кн..ІІ. – С.1-5.
8. Грушевський М.С. Галицько-Волинська доба. // Грушевський М.С. Історія української літератури: В 6 т., 9 кн. – Т.3. – К., 1993. – С.132-250.
9. Зубрицький Д. История древнего Галицко-Русского княжества. – Ч.2. – Львов, 1852. – 312 с.; Ч.3. – Львов, 1855. – 314 с.
10. Кіндратюк К. Іван Крип'якевич про внутрішню і зовнішню політику Данила Галицького // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.160-164.
11. Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – М.: Изд. АН СССР, 1950. – 329 с.
12. Пономарьов А. Етнічність історично-географічних регіонів // Пономарьова. Етнічність та етнічна історія України: Курс лекцій. – К., 1996. – С.78-132.
13. Симоненко Р. Про геополітичний фактор в історії України. // Український історичний журнал. – 2002. – №6. – С.5-31; 2001. – №3. – С.105-128.
14. Стеблій Ф. Традиції княжої доби як чинник легітимізації національно-політичних аспірацій галицьких українців в епоху національного відродження (перші половина ХІХ ст.) // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.130-139.

Енциклопедичні видання

1. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі. – К., 1985. – 254 с.
2. Енциклопедії: а) Енциклопедія українознавства; б) Українська радянська енциклопедія; в) Советская историческая энциклопедия; г) Энциклопедический словарь / Брокгауз Ф.А. Ефрон И.А. – СПб., 1898. [Терміни: Галицько-Волинське князівство, Галицько-Волинська Русь, Галицько-Волинська держава, Галицько-Волинський літопис, Стародавній Галич і ін.].

Методичні рекомендації

У першому питанні чітко окресліть предмет та завдання спецкурсу "Зародження і розвиток державності в Галицько-Волинському князівстві (ІХ – ХІV ст.)". Зазначимо, що серед завдань спецкурсу є не тільки вивчення основних

віх формування території і політичної історії, але й розгляд проблем, які стосуються суспільно-політичного ладу, соціально-економічної історії, культури Галицько-Волинського князівства. Розглядаючи періодизацію історії Галицько-Волинського князівства, необхідно зауважити, що історики по-різному визначають етапи та хронологічні рамки політичного розвитку князівства. Складність полягає і в тому, що з кінця X і до середини XI ст. волинська і галицька землі входили до складу централізованої Київської Русі, а з другої половини XI і до кінця XII ст. фактично розвивалися окремо. Відокремленими Галицьке і Волинське князівства спостерігаємо і після смерті Данила Романовича 1264 р. Таким чином, можна виділити внутрішню періодизацію цих земель.

Відповідаючи на **друге** питання, студент повинен охарактеризувати дискусії в науковому світі про роль Галицько-Волинського князівства (Галицько-Волинської Русі) як спадкоємниці державотворення Київської Русі. Спостереження за політичними процесами у порівняльно-хронологічному плані дають підстави говорити, що на певному етапі розвитку середньовічного суспільства багатьом феодальним країнам притаманний перехід від етапу існування державності як системи або конфедерації державних формувань у вигляді князівств (герцогств, графств, баронств тощо) до етапу поступової трансформації до централізованих держав. На цьому перехідному етапі за рахунок об'єднання удільних державних утворень можна спостерігати виникнення складних за формою та характером розвитку державно-політичних структур. У синхронному процесі за часом простежте, які, окрім утвореного Романом Мстиславичем Галицько-Волинського князівства у кінці XII ст., існували сильні європейські династії, що керували державами. Порівняйте діяльність двох державних утворень, які на підвалинах феодальної роздробленості Русі мали стати ядрами майбутньої централізованої держави, – Володимиро-Суздальського та Галицько-Волинського князівства. Слід наголосити, що землі зазначених князівств були центрами формування східнослов'янських народностей. Сьогодні предметом серйозної наукової дискусії в сучасній історичній науці стає означення проблеми, чи можна Галицько-Волинське князівство називати державою. Охарактеризуйте з цього приводу наукові позиції М.Котляра, Я.Ісаєвича, В.Ідзя, О.Головка та інших. Історики навіть по-різному називають Галицько-Волинське князівство: “Галицько-Волинська держава”, “Галицько-Волинська Русь”, “Українська держава XIII ст.”. З'ясуйте, чи можна вважати слова “князівство” та “держава” синонімами. Визнаючи слушність думки про різницю в характері політичних процесів розвитку Галичини і Волині, обґрунтуйте або заперечте твердження, що це не дає підстав для різкого протиставлення цих регіонів саме в контексті протистояння доцентрових і відцентрових тенденцій.

У **третьому** питанні студент має охарактеризувати стан наукового вивчення історії Галицько-Волинського князівства. Перші праці з історії Галичини і Волині появились в кінці XVIII ст. Вони належали перу австрійських істориків Л.Гебхарду, Й.Хоппе, Й.Енгелю. Зауважимо, що розвідки цих дослідників містять надто поверховий огляд подій політичної історії Південно-Західної Русі, матеріал взятий майже виключно з польських джерел, використаний не критично. Важливою віхою у вивченні історії Південно-Західної Русі стало відкриття і

публікація Іпатіївського літопису, остання частина якого – Галицько-Волинський літопис – містить основні дані по історії Галичини і Волині за XIII ст. З'ясуйте, чому у перші десятиріччя XIX ст. інтерес до середньовічної історії пробудився серед уродженців Галичини, які почали розробляти окремі питання історії Галицького князівства. Охарактеризуйте наукову концепцію Д.Зубрицького та його послідовників А.Петрушевича та І.Шараневича. Завдяки працям цих дослідників у другій половині XIX ст. розгорнули свою діяльність польські історики А.Бельовський і А.Левицький, дослідження яких носили довідковий характер. У другій половині XIX ст. у розвідках українських наддніпрянських і російських істориків М.Костомарова, М.Максимовича, М.Дашкевича, М.Смирнова спостерігається звернення до вивчення “внутрішньої” історії краю. Викладіть їх основні наукові положення. Окремо від досліджень давнього минулого Галичини розвивалася історіографія Волині та Холмщини. Назвіть дослідників другої половини XIX – початку XX ст., які займалися вивченням цих регіонів у княжу добу. Необхідно детальніше зупинитись на дослідженнях Д.Ловайського, В.Ключевського, М.Владимирського-Буданова, І.Лінниченко, П.Іванова, О.Андріяшева, які вперше професійно вивчали політичний лад Галицько-Волинського князівства. В українській історіографії справжній переворот у вивченні історії Галичини і Волині княжого періоду здійснив М.Грушевський, а також його учні М.Кордуба і С.Томашівський. Ґрунтовний огляд середньовічної історії галицько-волинських земель М.Грушевський виклав в “Історії України-Руси” (т. 2-4). Його заслугою є те, що перевірено і встановлено хронологію Галицько-Волинського літопису, залучено до дослідження багато невикористаних західних джерел і ін. У радянській історіографії 20-30-х рр. XX ст. поступово утверджуються марксистсько-ленінські теоретичні принципи в практиці історичного дослідження. Суттєво змінились погляди і уявлення про початкові етапи руської історії. У цьому контексті потрібно охарактеризувати праці радянських істориків Б.Грекова, С.Юшкова, Б.Рібакова, В.Мавродіна, М.Тихомирова, В.Пашуто, К.Софроненка, які, вивчаючи Київську Русь та особливості її політичного ладу, торкалися історії Галицько-Волинського князівства. Необхідно детальніше зупинитися на науковій концепції І.Крип'якевича, праця якого “Галицько-Волинське князівство” була чи не єдиною ґрунтовною працею в українській історіографії радянського періоду з даної проблематики. Характеризуючи сучасну українську історіографію, розкажіть про її здобутки і проблеми з вивчення історії Галицько-Волинського князівства. Необхідно зауважити, що сьогодні плідно працюють над вивченням історії Південно-Західної Русі російські і польські історики (для прикладу, відома російська історична школа професора І.Фроянова, яка вивчає історичне минуле Галицької і Волинської земель).

Четверте питання включає аналіз джерел з історії Галицько-Волинського князівства, основним з яких для вивчення історії князівств Галичини і Волині є літописи (місцеві та іноземні). Зупиніться на характеристиці “Повісті временних літ”, Київського і Галицько-Волинського літописів, де розкривається політична історія краю. Чимало подій у Південно-Західній Русі відбив Лаврентіївський і північноруський Воскресенський літописи. Для прикладу, Воскресенський

літопис містить тексти Київського літопису першого сорокаріччя XIII ст., який не дійшов до нашого часу. Другу групу джерел становлять грамоти князів, а також бояр, які теж уміщені в літописах. Вкажіть особливості їх змісту та написання. Ще одну групу джерел становлять листи громад міст, які, як правило, адресувались князю. Необхідно охарактеризувати іноземні джерела. Переважно вони мали форму західноєвропейських хронік і літописів. Найбільш відомими є польські хроніки Галла, Вінцентія Кадлубека, Яна Длугоша, “Велика хроніка”, чеська – Козьми Празького, німецька – Тітмара з Мерзебурга, угорські – Яноша Туроці, “Chronica Picta” та інші. Зауважимо, що іноземні джерела у більшій мірі упереджено ставляться до діяльності галицьких і волинських князів. Водночас, незважаючи на означену тенденційність, при описі конкретних подій іноземні хроніки і літописи часто визнавали заслуги князів (наприклад, Вінцентій Кадлубек високо оцінював діяльність галицько-волинського князя Романа Мстиславича).

Здійснюючи детальний аналіз Галицько-Волинського літопису, студенту слід наголосити, що він відзначається надзвичайно високими літературно-художніми якостями, не маючи за ними собі рівних у давньоруському письменстві. З’ясуйте, хто з відомих російських дослідників знайшов і хто пізніше студіював рукопис літопису. Потрібно відзначити, що ця пам’ятка давньоруського письменства складається з двох основних, не однакових за обсягом та ідейною спрямованістю частин: літописця Данила Галицького (1205-1258 рр.) й Волинського літопису (1258-1290 рр.). Обґрунтуйте або відкиньте тезу, що Галицько-Волинський літопис у більшій своїй частині складається з окремих повістей, згрупованих і відредагованих пізнішими складачами та редакторами. Дайте об’ємну характеристику цих двох частин літопису. Поясніть, чому в першій частині літопису в більшій мірі прославляється діяльність галицько-волинського князя Данила Романовича, а в другій – волинського князя Володимира Васильковича. Додамо, що жодні інші руські князі домонгольської пори не відображені так докладно в давньоруських та іноземних джерелах, навіть Володимир Святославич чи його син Ярослав, якці князі Південно-Західної Русі.

Контрольні запитання

1. *Визначте завдання спецкурсу “Зародження і розвиток державності в Галицько-Волинському князівстві (IX–XIV ст.)”.*
2. *Чи можна Галицько-Волинське князівство називати державою? Своє судження обґрунтуйте.*
3. *Охарактеризуйте визначальні риси діяльності Галицько-Волинського князівства як спадкоємниці Київської Русі.*
4. *Чи можна стверджувати, що польські і російські дореволюційні дослідники професійно вивчали історію Галичини і Волині княжої доби? Обґрунтуйте свою точку зору.*
5. *Прокоментуйте здобутки і проблеми сучасної української історіографії з вивчення історії Галицько-Волинського князівства.*

6. Чому переважна більшість іноземних джерел упереджено ставилася до діяльності галицьких і волинських князів?
7. З'ясуйте, чому Галицько-Волинський літопис вважають найосновнішим джерелом вивчення історії Південно-Західної Русі?

Семінарське заняття №2 (2 год.)
Територія і населення.
Землі (князівства) Галицько-Волинського князівства

1. Територія і населення.
2. Землі (князівства) Волині.
3. Землі (князівства) Галичини.

Джерела

1. Галицько-Волинський літопис. – Львів, 1994.
2. Літопис Руський. – К., 1990. – 590 с. [Вступна стаття Л.Є.Махновця].
3. Слово о полку Ігоревім. – К., 1982.
4. Хрестоматія з історії Української РСР. Т.1. – К., 1959.

Основна література

1. Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды) / В.В.Аулих, И.К.Свешников, В.Н.Цыгылык и др. – К.: Наукова думка, 1990. – 192 с.:
 - Аулих В.В. Древнерусские города: Владимир-Волынский, Луцк. – С.119-124.
 - Багрий Р.С. Древнерусские города: Плеснеск, Львов. – С.111-114, 116-119.
 - Багрий Р.С. Древнерусские городища: Вишня. – С.135-140.
 - Петегирич В.М. Древнерусские города: Белз, Дорогобуж, Червен, Волынь. – С.127-135.
 - Петегирич В.М. Древнерусские городища: Городница, Муравица, Данилов. – С.142-145.
 - Рожко М.Ф. Тустань. – С. 140-142.
 - Свешников И.К. Древнерусские города: Галич, Перемишль, Теробовль, Звенигород. – С.96, 97, 103, 105, 107-110.
 - Терский-Шеломенцев В.С. Древнерусские города: Пересопница. – С.124-127.
 - Терский-Шеломенцев В.С. Древнерусские городища: Перемыль. –С.146-147.
 - Тимощук Б.А. Древнерусские города: Василев, Черновцы, Ровно. – С.114-116.
2. Ауліх В. Княжий Галич // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.139-154.
3. Ауліх В. Дослідження Галича і Дорогобужа // Археологічні дослідження на Україні 1969 р. – 1972. – Вип.4. – С.294-298.
4. Баран В.Д. Княжий Галич в історії України // Український історичний журнал. – 2001. – №4. – С.67-75.

5. Брайчевський М.Ю. Географічні межі Галицького князівства близько 1185р. (з коментарів до “Слова о полку Ігоревім”) / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ – Галич, 1998. – С.24-28.
6. Буко А., Дзенковський Т., Голуб С. Холм доби Данила Романовича у світлі результатів найновіших розкопок (резюме) // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.187-191.
7. Винокур І.С. Південне пограниччя Галицького князівства і Пониззя / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ-Галич, 1998. – С.31-35.
8. Гаврилів Б., Деркач І., Кафарський В. Давній Галич в пам'ятках історії та культури. Історико-краєзнавче дослідження в ілюстраціях. – Івано-Франківськ, 1999. – 152 с.
9. Гречило А. Територіальні символи Галицько-Волинської держави (XIII – початку XIVст.) // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.128-137.
10. Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1992. – Т.3.
11. Джеджора О. Проблеми історичної топографії давнього Галича // Записки НТШ. Праці історико-філософської секції. – Львів, 1991. – Т. ССXXXII. – С.292-304.
12. Заяць А. Галич та Володимир – стольні гради Данила Галицького // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.41-49.
13. Ісаєвич Я.Д. До питання про західний кордон Київської Русі. // Україна давня і нова. Народ, релігія, культура. – Львів, 1996. – С.81-104.
14. Ісаєвич Я.Д., Мартинюк А.І. Володимир-Волинський. Історико-краєзнавчий нарис. – Львів, 1988.
15. Коваль І., Бойчук В. Стародавній Галич. – Галич, 1993. – 40 с.
16. Котляр М.Ф. Волинська земля: З історії складання державної території Київської Русі // Історія та історіографія. – К.: Наукова думка, 1985.
17. Котляр Н.Ф. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX – XIII вв. – К.: Наукова думка, 1985. – 184 с.
18. Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь / Україна крізь віки. – Київ, 1998. – Т.5. – 336 с.
19. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. 2-е видання, із змінами і доповненнями / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 1999. – 220 с.
20. Кучинко М. Проблема етноплемінних і адміністративних меж Волинської землі кінця X – середини XIV ст. // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.191-199.
21. Могитич І.Р., Могитич Р.І. Захисні рубежі Великого Галича / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ – Галич, 1998. – С.90-94.
22. Панишко С.Д. До проблеми локалізації літописного Угровська // Київська старовина. – 1997. – №5. – С.175-178.

23. Панишко С. Угровське князівство Данила Романовича // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.58-66.
24. Пастернак Я. Старий Галич – археологічно-історичні дослідження у 1850-1943 рр. 2-е видання. – Івано-Франківськ, 1998.
25. Пеленський Й. Таємниці стольного града: (Археологічні пам'ятки Галича). // Літопис Червоної Калини. – 1991. – №5. – С.43-49; №6. – С.36-41; 1992. – №1. – С.42-48; №2-3. – С.59-63.
26. Петегрич В. Початки Белза і Буська та формування їх соціально-топографічної структури в X – XIV ст. // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.199-210.
27. Петрик В. Містобудівельна діяльність Данила Галицького // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.119-128.
28. Прищепя Б.А., Нікольченко Ю.М. Літописний Дорогобуж в період Київської Русі. До історії населення Західної Волині у X – XIII ст. – Рівне, 1996.
29. Пуцько В.Г. Літописне оповідання про місто Холм // Український історичний журнал. – 1997. – №1. – С.115-120.
30. Рожко М. Оборонне будівництво Данила Галицького // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.180-190.
31. Тимошук Б.О. Тербоволь – місто Галицької Русі / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ – Галич, 1998. – С.124-127.
32. Толочко П.П. Галичу – 1100 років. // Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ – Галич, 1998. – С.4-5.
33. Томенчук Б. Три періоди розвитку історичної топографії давнього Галича // Галичина. Науковий і культурно-просвітній часопис. – Івано-Франківськ, 1997. – №1. – С.19-29.
34. Федунків З.Б. Оборонні споруди Галича та його околиць // Старожитності. – 1995. – №1-2. – С.11-12.
35. Федунків З.Б. Назви населених пунктів Галицького району / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ-Галич, 1998. – С.132-135.

Додаткова література

1. Ауліх В. Ковалі золота, срібла й міді давнього Галича: (Про археол. розкопки) // Жовтень. – 1987. – №10. – С.96-100.
2. Баран В. Давній Галич у світлі археологічних досліджень // Археологія. – К., 1999. – №2. С.78-85.
3. Баран В., Томенчук Б. Підсумки досліджень Галицької археологічної експедиції в 1991-1996 рр. / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць – Київ – Галич, 1998. – С.10-18.
4. Гаврилів Б., Педич В. Стародавній Галич в історико-краєзнавчих дослідженнях XIX століття. – Івано-Франківськ, 1997. – 38 с.
5. Герчанівський Д. Кринос і його Княжий двір // Альманах Станіславівської землі. – Нью-Йорк – Торонто – Мюнхен, 1975. – С.761-765.

6. Гупало В. Археологічні дослідження у Дубно // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.210-221.
7. Ісаєвич Я., Коритко Р. І назвав князь місто іменем своїм // Літопис Червоної Калини. – Львів, 1994. – №1-3. – С.36-41 [про м. Володимир].
8. Коваленко В. Чернігів і Галич у XII – XIII ст. // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.154-166.
9. Козак Д. Дуліби (пошуки генези) / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ – Галич, 1998. – С.69-74.
10. Кордуба М. Історія Холмщини і Підляшшя. – Краків, 1941. – 128 с.
11. Королько А.З. Стародавній Галич в історико-красознавчих студіях А.Петрушевича // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – Вип. III. – С.159-166.
12. Корчинський О.М. Нові дані про великі городища у Верхньому Подністров'ї / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ – Галич, 1998. – С.78-82.
13. Крип'якевич І. До питання про герб Львова // Архіви України. – 1968. – №1. – С.44-46.
14. Лукомський Ю., Петрик В. Нові матеріали до відтворення елементів містобудівельної структури Галича XII – XIII ст. // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.166-183.
15. Мельничук О.Л. Пізньосередньовічна археологія Крилоса / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ – Галич, 1998. – С.144-147.
16. Пастернак Я. Старий Галич. – Краків-Львів, 1944.
17. Пелещишин М.А. До питання про взаємостосунки Галича з містами Розточчя в першій половині XIII ст. / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ – Галич, 1998. – С.112-114.
18. Пришляк В. Середньовічні шляхи галицько-волинських земель в епоху Романовичів // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.221-229.
19. Толочко П.П. Древнерусский феодальный город. – К., 1989.
20. Томенчук Б.П. Давній Галич в історії Церкви (XII – поч. XVII ст.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ Плай, 2000. – Вип. III. – С.3-13.
21. Чачковський О., Хмілевський Я. Княжий Галич. – Станіславів, 1938.

Методичні рекомендації

Приступаючи до висвітлення **першого** питання, студенту насамперед слід окреслити загальні кордони Галицько-Волинського князівства. Необхідно підкреслити, що у різний час політичної історії кордони князівства видозмінювалися. Це пов'язано з постійною боротьбою за розширення території з Угорщиною та Польщею, а також з сусідніми руськими князівствами. Використовуючи географічну карту Галицько-Волинського князівства, чітко визначте її західні, східні, північні і південні межі. Розширили територію Галицького князівства Ярослав Осмомисл, а також князь-ізгой Іван Ростиславич у XII ст. Зауважимо, що територія як Волині, так і Галичини розподілялася на окремі землі, або князівства. З'ясуйте, які князівства входили до Волинської і Галицької земель. Обґрунтуйте тезу, що Волинь до середини XII ст. утворювала одне Володимирське князівство, а Підкарпаття наприкінці XI ст. та у першій половині XII ст. поділялося на чотири князівства із столицями в Перемишлі, Звенигороді, Теревовлі та Галичі. Простежте лінію кордону між Галичиною і Волинню, яка чітко викристалізувалась під час правління Романа Мстиславича. Після смерті Романа Мстиславича, в період феодалних воєн, єдність Галицького князівства була порушена, і знову виникли окремі князівства, які спробував об'єднати Данило Романович. Проаналізуйте ступінь густоти заселення краю, використовуючи топографічні назви поселень. Розкажіть про міграції населення Галицько-Волинського князівства.

У **другому** питанні необхідно зупинитись на характеристиці земель (князівств) Волині. Там у різний час княжої доби існували такі землі: Володимирська, Луцька, Дорогобузько-Пересопницька, Болохівська, Берестейська, частково Червенська і Белзька. Слід підкреслити, що деякі землі сьогодні входять до території сучасної Білорусі (Берестейська) та українського Полісся (Дорогобузько-Пересопницька, Болохівська). Проаналізуйте історичний розвиток цих земель, визначте їх основні міста-центри, проведіть їх локалізацію. Більш зверніть увагу на історії міст Володимира, Луцька, Берестя. Дискусійним є питання про так звані “червенські гради”. Дайте пояснення таким історико-етнографічним назвам, як Погорина, Чорна Русь, Забужжя та інші. Простежте зміну меж кордонів і міст земель Волині на різних етапах формування (акцентувати увагу на XI – XII ст.).

Третє питання логічно продовжує попереднє. Відповідаючи на нього, слід показати формування території земель Галичини, до яких входили Холмська, Перемишльська, Звенигородська, Теревовельська, Галицька, частково Червенська і Белзьке. Деякі землі тепер входять до Польщі (Холмська, Червенська). Визначте рубежі цих земель. З'ясуйте, чи завжди вони спільно входили до одного Галицького князівства. Детальніше зупиніться на характеристиці міст Галичини – Перемишля, Холма, Галича, проаналізуйте їх топографічне розташування. Зауважимо, що всі міста краю тоді будувались біля великих рік, як Прут, Сян, Дністер, Західний Буг. Поясніть, чому Галицьке князівство у другій половині

XII ст. було найбільшим за територією не тільки Галичини, але й Волині. Зверніть увагу на історію Берладського князівства у нижньому Подунав'ї, яке заснував князь-ізгой Іван Ростиславич. Дайте пояснення термінів: “берладники”, “бродники”. Використовуючи краєзнавчий матеріал і згадки у давньоруських літописах та в іноземних джерелах, розкажіть про ранню історію міст Івано-Франківської області – Коломиї, Тисмениці, Снятина, Тлумача, а також Бовшева, Бурштина та інших.

Контрольні запитання

1. Нащадки яких “літописних племен” населяли землі Галичини та Волині?
2. Чому у X – XII ст. руські, польські та угорські князі постійно боролися за т.зв. “червенські гради”? Обґрунтуйте свою відповідь.
3. Яка роль міста Володимира у формуванні Волинського князівства?
4. Поясніть, чому київські князі постійно претендували на Дорогобузько-Пересопницьке і Болохівське князівства?
5. Простежте зміни у формуванні території Галицької землі.
6. Охарактеризуйте гіпотези щодо походження назв міст Галича і Коломиї.
7. Виявіть спільне і відмінне у розвитку Волинської і Галицької земель.

Семінарське заняття №3 (2 год.)
Політичний розвиток Галицького і Волинського князівства
у другій половині XI – XII ст.

1. Волинське князівство і його місце у розвитку Київської Русі другої половини XI – XII ст.
2. Розвиток державності у Галицькому князівстві у другій половині XI – початку XII ст.
3. Розквіт Галицького князівства за Володимирка і Ярослава Осмомисла.
4. Занепад державності Галицького князівства за Володимира Ярославича.

Джерела

1. Галицько-Волинський літопис. – Львів, 1994.
2. Літопис Руський. – К., 1990. – 590 с. [Вступна стаття Л.Є.Махновця].
3. Слово о полку Ігоревім. – К., 1982.
4. Хрестоматія з історії Української РСР. Т.1. – К., 1959.

Основна література

1. Брайчевський М.Ю. Географічні межі Галицького князівства близько 1185р. (з коментарів до “Слова о полку Ігоревім”) / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ – Галич, 1998. – С.24-28.
2. Войтович Л.В. Волинська земля князівських часів (X – XII ст.) // Проблеми історичної географії України: Зб. наук. праць. – К., 1991. – С.3-25.
3. Гаврилів Б., Деркач І., Кафарський В. Давній Галич в пам’ятках історії та культури. Історико-краєзнавче дослідження в ілюстраціях. – Івано-Франківськ, 1999. – 152 с.
4. Галич і Галицька земля в українському державотворенні (до 1100-річчя Галича і 800-річчя Галицько-Волинського князівства). – Івано-Франківськ, 1999.
5. Грабовецький В.В. Нариси історії Прикарпаття. Т.1. – Івано-Франківськ, 1992.
6. Грабовецький В.В. Галич – столиця Ростиславичів і Романовичів у міжнародних взаєминах XII – XIII ст. / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ-Галич, 1998. – С.41-46.
7. Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття. Т.1. – Івано-Франківськ, 2002.
8. Грицак П. Галицько-Волинська держава. – Нью-Йорк, 1958. – 174 с.
9. Грушевський М. Історія України-Руси. У 11-томах, 12 книгах. – К.: Наукова думка, 1992. – Т.2. XI – XIII вік. – С.359-504; Т.3.
10. Ідзьо В. Передумови становлення Галицької держави // Перевал. – 2001. – №3-4. – С.292-311.
11. Ісаєвич Я. Галицько-Волинська держава. – Львів, 1999. – 40 с.
12. Котляр М. Галицько-Волинська Русь (персоналії) // Котляр М.Ф. Історія України в особах: Давньоруська держава. – К., 1996. – С.163-239.

13. Котляр М.Ф. Полководці Давньої Русі. – К., 1996.
14. Котляр М.Ф. Давньоруська державність: до і після Любеча // Український історичний журнал. – 1997. – №4. – С.19-28.
15. Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь / Україна крізь віки. – Київ, 1998. – Т.5. – 336 с. – С. 69-153.
16. Котляр М.Ф. Галицько-Волинське князівство (до 800-ліття утворення) // Український історичний журнал. – 2000. – №1. – С.21-31.
17. Котляр М. Дипломатія галицьких і волинських князів XII – XIII ст. // Київська старовина. – 2000. – №4. – С.3-14; №5. – С.3-13.
18. Котляр М.Ф. Дипломатичні відносини між двома осередками влади в давньоруській державі (70-90-ті роки XII ст.) // Український історичний журнал. – 2003. – №1. – С.23-36.
19. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. 2-е видання, із змінами і доповненнями / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 1999. – 220 с. – С. 91-109.
20. Майоров А.В. Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община. – СПб., Университетская книга, 2001. – 640 с. – С. 109-320.
21. Плахонін А.Г. Східна Волинь у зовнішній політиці Давньоруської держави (X – перша половина XI ст.) // Український історичний журнал. – 2000. – №4. – С.127-144.
22. Толочко П.П. Історичні портрети. К.: Наукова думка, 1990. – 270 с.
23. Терещенко Ю.І. Україна і європейський світ: Нарис від утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст. – К., 1996.
24. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. – К., 1997. – 312 с.

Додаткова література

1. Войтович Л.В. Генеалогія династії Рюриковичів. – К., 1990. – 227 с.
2. Войтович Л.В. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVI ст.). – Львів, 2000. – 649 с.
3. Габор В. Повернення Ярослава Осмомисла: (Знайдено тлінних останків галицького князя в Крилосі при розкопках 1938 р. археологом Ярославом Пастернаком) // Літопис Червоної Калини. – 1992. – №8-9. – С.31-36.
4. Горбунко С.О. Ярослав Осмомисл: Реконструкція антропологічна і історична. – Львів – Винники, 1996. – 218 с.
5. Грушевський М.С. Галицько-Волинська доба // Грушевський М.С. Історія української літератури: В 6 т., 9 кн. – Т.3. – К., 1993. – С.132-250.
6. Іоаннісян О.М. Про один епізод візантійсько-угорсько-галицьких відносин у другій половині XII ст. / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ-Галич, 1998. – С.59-66.
7. Кінан Е. Чи міг Ярослав Галицький 1185 року стріляти в султанів // Кінан Е. Російські історичні міфи. – К., 2001. – С.256-272.

8. Козловський М. Кам'янецький стовп: Про оборонну вежу в Кам'янці на Берестейщині часів Галицько-Волинського князівства [13ст.] // Старожитності. – 1993. – Ч.17-18. – С.30.
9. Котляр М.Ф. Військова справа у Галицько-Волинській Русі XII-XIII століття // Жовтень. – 1984. – С.95-97.
10. Котляр М.Ф. Давньоруська держава кінця XI – початку XIII ст.: від усобиць до стабілізації // Український історичний журнал. – 1997. – №2. – С.18-28.
11. Котляр М. Причини настання удільної роздробленості на Русі // Київська старовина. – 1997. – №3-4. – С.62-76.
12. Котляр М.Ф. Дипломатія Галицько-Волинської Русі. В кн.: Нариси з історії дипломатії України. – К., 2001.
13. Крип'якевич І. Князь Ярослав Осмомисл. – Львів, 1937.
14. Кришто Д. Русские в Венгрии в эпоху династии Арпадов // Славяноведение. – 2001. – №2. – С.22-30.
15. Панишко С.Д. Формування території Волинської землі у XII – на початку XIV століття. Автореф... дис. канд. іст. наук. – К., 1997.
16. Плахонін А.Г. Маловідомі сторінки польсько-руських відносин останньої чверті X ст. // Київська старовина. – 1997. – №3/4. – С.76-81.
17. Чорний Д.М. Політичні наслідки роздріблення Київської Русі. Південно-західні руські князівства та їх політика (XII – I пол. XIV ст.) // Політична історія України. – К., 2001. – С.56-76.

Методичні рекомендації

Відповідь на **перше** питання слід розпочати з короткої характеристики суспільно-політичної ситуації на Волині після смерті Ярослава Мудрого. Зауважимо, що хоч тут і часто мінялися князі у другій половині XI – XII ст., проте всі вони вели ту саму політику, яку здійснювали Володимир Великий і Ярослав Мудрий, – утримувати західні землі і не дозволяти їм відокремитися в самостійне князівство. Обґрунтуйте цю тезу на відповідних історичних фактах, підтверджених у літописах. Відомо, що Ярослав Мудрий у своєму заповіті Волинську землю передав синові Ігорю. З'ясуйте, за яких обставин ця земля перейшла до рук київського князя Ізяслава Ярославича, а пізніше до його сина Ярополка (1078 р.). Докладніше проаналізуйте боротьбу Давида Ігоровича за повернення собі Волині. Він належав до числа князів-ізгоїв: синів Ігоря й В'ячеслава Ярославичів та Ростислава Володимировича, котрі після смерті нічого не одержали від тріумвірів-Ярославичів (князі Ізяслав, Святослав і Всеволод) і прагнули повернути собі бодай частину “отчини”. У зв'язку з цим доцільно розглянути умови з'їзду князів у Любечі 1097 р., на якому перед лицем половецької небезпеки було проголошено гасло відстоювання єдності держави і узаконено принципи спадкового володіння волостями. Давида Ігоровича це не зупинило. Змовившись із київським князем Святополком Ізяславичем, він схопив у Києві теребовлянського князя Василька і осліпив. Однак пізніше Давид Ігорович опиняється у політичній залежності від Ростиславичів. Принагідно відзначте, яким чином на початку XII ст. більша частина Волинського князівства відійшла

до сина великого київського князя Ярослава Всеволодовича – Святополка, а пізніше до Ярослава Святополчича. Використовуючи “Повість временних літ”, простежте боротьбу Ярослава Святополчича з Ярополком Ярополчичем, який хотів правити на Волині. Охарактеризуйте політичну модель державного управління Руссю великим київським князем Володимиром Мономахом (1113-1125 рр.). Зауважимо, що Володимир Мономах тоді був наймогутнішим князем і зумів на деякий час централізувати Київську Русь. Проаналізуйте конфлікт між Ярославом Святополчичем і київським князем. Володимир Мономах зумів приборкати виступ волинського князя, який хотів захопити Погоринську волость Всеволода Давидовича. До того ж він хотів перетворити Волинь на київську волость, призначивши волинським князем своїх синів Романа і Андрія. Поясніть, чому Ярослав Святополчич заручився підтримкою угрів та поляків, щоб повернути собі волинський престол. Okремо зупиніться на особі Ізяслава Мстиславича, внука Володимира Мономаха, який став волинським князем у 1135р. Відзначимо, що це був сильний правитель. У 1146 р. Ізяслав Мстиславич стає великим київським князем. Як і Володимир Мономах, він розглядав добути ним Волинь як придаток до великокнязівського столу в Києві. Обґрунтуйте або заперечте тезу, що в середині XII ст. Волинське князівство перетворюється у напівсамостійне князівство, що зумовило новий виток феодалізму – розвинутий феодалізм. Необхідно зупинитись на діяльності волинського князя Мстислава Ізяславича, який правив у 50-60-х рр. XII ст. Охарактеризуйте його боротьбу, щоб стати у Києві князем. Потрібно зауважити, що за його правління Волинське князівство було відособленим від Києва і становило частинку федерації Київської Русі.

У **другому** питанні студент має розкрити політичну історію Галицької землі у другій половині XI – початку XII ст. Після смерті Ярослава Мудрого на Русі помітні перші ознаки феодальної роздрібненості. Доцільно підкреслити, що початковий етап створення відокремленого князівства в Галицькій землі відомий тільки в загальних рисах. 1084 р. з’явилися тут три князі – Рюрик, Володар і Василько Ростиславичі – і в їх руках опинилися головні міста краю – Перемишль, Звенигород і Теревовля. Обґрунтуйте тезу, що Ростиславичі належали до “ізгоїв”, князів без волостей. Охарактеризуйте діяльність братів у відповідних містах Галицької землі. Простежте їх взаємини з польськими князями, які претендували на Перемишльську волость. З’ясуйте, на яких принципах формувались відносини Ростиславичів з київськими князями. Зауважимо, що великий київський князь Всеволод Ярославич, як “старійшина” між князями, бачив безуспішність боротьби і остаточно визнав за Ростиславичами зайняті ними землі. 1097 р. з’їзд в Любечі під Києвом підтвердив це рішення і залишив Ростиславичам Перемишль та Теревовль. Слід детальніше зупинитися на наслідках Любецького з’їзду, які мали безпосереднє відношення до політичної історії Галицької землі. Після з’їзду в Любечі спалахнула міжусобна боротьба в Південно-Західній Русі, яка почалася з осліплення Василька Ростиславича, що докладно описана в “Повісті временних літ”. Відзначимо, що осліплення Василька здійснив волинський князь Давид Ігорович. З’ясуйте причини цього кроку волинського князя. Розкажіть про агресивні плани Угорщини, яка за вказівкою великого київського князя

Святополка хотіла захопити Галицьку землю. Визначте, які були стосунки Ростиславичів з Володимиром Мономахом. Окремо зупиніться на діяльності Володаря і Василька.

Третє питання присвячене діяльності князів Володимирка і Ярослава Осмомисла. У той час Галицьке князівство переживало період розквіту. Після смерті Василька і Володаря (1124 р.) землі над Дністром і Сяном було поділено на чотири князівства. Але завдяки заходам Володимирка Володаровича процес роздроблення затримано і всі волості з'єдналися в одне Галицьке князівство. Розкажіть про поступове захоплення Володимирком перемишльської волості брата Ростислава, а також теребовельської волості Івана та Григорія Васильковича. Важливим рішенням Володимирка було встановлення нової столиці князівства в Галичі. Обґрунтуйте, чому галицький князь відважився на такий рішучий крок встановлення нового адміністративного центру князівства. Використовуючи різноманітні давньоруські та іноземні джерела, опишіть постать Володимирка Васильковича. Охарактеризуйте його непрості відносини з галицькими боярами. Прикметно, що від самого початку політичної кар'єри він конфліктував з київськими і волинськими князями, прагнучи до розширення своїх володінь. Необхідно зупинитись на довголітній боротьбі Володимирка з князем-ізгоєм Іваном Ростиславичем, який претендував на Галич. Ще одна небезпека надходила з Києва, адже великий київський князь Всеволод Ольгович, а пізніше Ізяслав Мстиславич хотіли захопити ласий кусок Галицького князівства. Останній навіть заручився підтримкою свого родича, польського князя Болеслава Кривоустого і угорського короля Гейзи. Прокоментуйте боротьбу Володимирка з київськими князями. З'ясуйте, чому Володимирко зав'язав союзницькі відносини з сильним суперником Ізяслава, його дядьком Юрієм Довгоруком. Детальніше зупиніться на битві 1152 р. на р. Сян між військами Володимирка, з одного боку, і коаліційною армією Ізяслава і угорських військ Гейзи – з іншого. Визначте наслідки битви та охарактеризуйте загадкову смерть Володимирка.

Характеризуючи діяльність сина Володимирка Ярослава Осмомисла, слід наголосити, що його чвертьвікове князювання ознаменувалось розквітом Галицького князівства. У цьому контексті студенту доцільно використати уривок “Слова о полку Ігоревім”, де оспівується його могутність. У внутрішній політиці йому доводилось боротися з боярами. Зверніть увагу на питання про боярські “партії” та їх роль в політичному житті общини, що викристалізувались у період правління Ярослава Осмомисла. Зауважимо, що особисте життя галицького князя не склалося. Трагедія Ярослава Осмомисла досягла кульмінації 1170р. Використовуючи Київський літопис, прокоментуйте невдале кохання галицького князя з вродливою Анастасією з нового боярського роду Чагрів. Простежте принизливе ставлення більшості бояр до князя. На відміну від Володимирка, Ярослав Осмомисл підтримував дружні зв'язки з київськими князями. Однак зверніть увагу на його боротьбу з волинським князем Ізяславом Мстиславичем за порубіжні з Галицьким князівством землі та співпрацю з тестем Юрієм Довгоруком. Детальніше охарактеризуйте діяльність князя-ізгоя Івана Ростиславича, який продовжив боротьбу з Ярославом Осмомислом за повернення Галича і заснував за Дунаєм Берладське князівство. Дайте пояснення назв

руського населення Нижнього Дунаю: берладники, “подунайці”, галицькі “вигонці”. У зовнішній політиці Ярослав Осмомисл утримував мирні відносини з сусідами. Для прикладу, з літописів та візантійських джерел історикам відомо, що в середині 60-х рр. XII ст. князь поживав традиційні для Галицького князівства стосунки з Візантією. 1164 р. Він надав у себе притулок суперникові візантійського імператора Мануїлу Андроніку Комніну, чим спонукав імператора до підписання союзної угоди з Галицьким князівством 1167 р. Охарактеризуйте заповіт Ярослава Осмомисла.

Відповідаючи на **четверте** питання, студент повинен підкреслити, що Галицьке князівство в період правління Володимира II Ярославича (1187-1199рр.) переживає період занепаду. Після смерті Ярослава Осмомисла у князівстві спалахнула боярська смута. Частина бояр змовилася з Володимиром Ярославичем і вигнала Олега “Настасьіча” з Галича. З’ясуйте, яка подальша доля Олега Ярославича. Обґрунтуйте або заперечте тезу, що, утвердившись у Галичі, Володимир Ярославич поставив першим своїм завданням звільнення від боярської опіки, що зіпсувала життя його батькові. Охарактеризуйте боротьбу Володимира Ярославича з волинським князем Романом Мстиславичем за галицькі землі. Поясніть, чому рішуче втрутився угорський король Бела III у сварку між галицьким і волинським князями, поставивши правителем Галицької землі свого сина Андрія. Ще раз зверніть увагу на ролі бояр у взаємовідносинах вічевої общини з князями. Коротко охарактеризуйте діяльність князя-ізгоя Ростислава Івановича (Берладничича), якого галицькі бояри вважали маріонеткою в їхніх руках. У 1189 р. Володимир Ярославич повернувся на галицький трон за сприяння германського імператора Фрідріха Барбаросси та Польщі. Галицький князь заручився підтримкою володимиро-суздальського князя Всеволода Велике Гніздо, який вважався в ті роки наймогутнішим князем на Русі. Проаналізуйте останні роки діяльності галицького князя.

Контрольні запитання

1. *Яка роль Любецького з’їзду князів 1097 р. у вирішенні конфлікту за волинські і галицькі землі?*
2. *Які факти свідчать, що під час правління київського князя Володимира Мономаха відбувається перехід Волині у спадкове володіння його родини?*
3. *Чому у князівській родині Рюриковичів Ростиславичів (Рюрика, Володаря і Василька) називали князями-ізгоями?*
4. *Охарактеризуйте процес формування державно-князівської території володінь Ростиславичів.*
5. *Чи можна вважати Володимирка агресивним князем у вирішенні князівських справ?*
6. *Охарактеризуйте боротьбу Володимирка з князем ізгоєм Іваном Ростиславичем.*
7. *За яких обставин Іван Ростиславич заснував Берладське князівство?*
8. *Використовуючи “Слово о полку Ігоревім”, окресліть межі Галицького князівства за правління Ярослава Осмомисла.*

9. Проаналізуйте роль боярства у вирішенні політичних питань Галицького князівства Ярослава Осмомисла.
10. Чому сина Ярослава Осмомисла Олега називали “Настасьїчем”?
11. Якими мотивами політичного і особистого характеру міг керуватися галицький князь Володимир II Ярославич, ведучи дипломатію з Германською імперією і Суздальським князівством?

Семінарське заняття №4 (2 год.)

Роман Мстиславич і утворення Галицько-Волинського князівства

1. Діяльність Романа Мстиславича: історіографія питання.
2. Волинський період княжіння Романа Мстиславича (1170-1195 рр.).
3. Боротьба за Галич. Утворення Галицько-Волинського князівства.
4. Галицько-Волинське князівство у 1199-1205 роках.

Джерела

1. Галицько-Волинський літопис. – Львів, 1994.
2. Літопис Руський. – К., 1990. – 590 с. [Вступна стаття Л.Є.Махновця].
3. Слово о полку Ігоревім. – К., 1982.
4. Хрестоматія з історії Української РСР. Т.1. – К., 1959.

Основна література

1. Войтович Л. Зоря князя Романа // Літопис Червоної Калини. – 1991. – №2. – С.32-33.
2. Войтович Л. Роман Мстиславич і утворення Галицько-Волинського князівства // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.13-31.
3. Галицько-Волинська держава – правонаступниця Київської Русі // Історія України: Документи. Матеріали. – К., 2001. – С.67-83.
4. Головка А.Б. На чолі об'єднаного князівства: загадкові і невідомі сторінки біографії князя Романа Мстиславича // Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура, традиції. – Львів, 1993. – С.93-95.
5. Головка А.Б. Князь Роман Мстиславич та його доба: Нариси з історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття. – К: Стило, 2001. – 249 с.
6. Головка А.Б. Князь Роман Мстиславич // Вопросы истории. – 2002. – №12. – С.52-70.
7. Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1992. – Т.3.
8. Ідзьо В. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ, 1999.
9. Котляр М.Ф. Чи міг Роман Мстиславич ходити на половців раніше 1187 р.? // Український історичний журнал. – 1965. – №1. – С.117-120.
10. Котляр М.Ф. До питання про втечу візантійського імператора в Галич у 1204 р. // Український історичний журнал. – 1966. – №3. – С.112-117.
11. Котляр М. Галицько-Волинська Русь (персоналії) // Котляр М.Ф. Історія України в особах: Давньоруська держава. – К., 1996. – С.163-239.
12. Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь / Україна крізь віки. – Київ, 1998. – Т.5. – 336 с.
13. Котляр М.Ф. Галицько-Волинське князівство (до 800-ліття утворення) // Український історичний журнал. – 2000. – №1. – С.21-31.

14. Котляр М.Ф. Роман і Романовичі в історії та поезії // Український історичний журнал. – 2001. – №4. – С.57-67.
15. Котляр М.Ф. Дипломатія Галицько-Волинської Русі. В кн.: Нариси з історії дипломатії України. – К., 2001.
16. Кралюк П. Західні орієнтири Романа Мстиславича // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.31-38.
17. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. 2-е видання, із змінами і доповненнями / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 1999. – 220 с.
18. Пришляк В. Волинська земля в інтеграційному процесі княжої України-Русі на рубежі XII – XIII ст. // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.92-97.
19. Пшик В. Трагедія під Завихвостом 1205 року // Республіканець. – 1993. – №3. – С.22-28.
20. Терещенко Ю.І. Україна і європейський світ: Нарис від утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст. – К., 1996.
21. Толочко О.П. Конституційний проект Романа Мстиславича 1203 р.: спроба джерелознавчого дослідження // Український історичний журнал. – 1995. – №6. – С.22-36.
22. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. – К., 1997. – 312 с.
23. Яценко Б.І. Розвиток державного устрою України-Русі наприкінці XII ст. (Проект Роман Мстиславича і “Слово о полку Ігоревім”) // Український історичний журнал. – 1997. – №3. – С.110-118.

Додаткова література

1. Войтович Л.В. Князівські династії Східної Європи (кінець IX – початок XVIст.). – Львів, 2000. – 649 с.
2. Головки А.Б. Христианізація восточнославянського общества и зовнішня політика древньої Русі в IX – першій третині XIII століття // Вопросы истории. – 1988. – №9. – С.59-67.
3. Головки О. Боярська “фронта” в Галичі // Пам’ять століть. – 2002. – №5. – С.49-60.
4. Грабовецький В.В. Галич – столиця Ростиславичів і Романовичів у міжнародних взаєминах XII – XIII ст. / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ – Галич, 1998. – С.41-46.
5. Котляр М.Ф. Полководці Давньої Русі. – К., 1996.
6. Котляр М. Дипломатія галицьких і волинських князів XII – XIII ст. // Київська старовина. – 2000. – №4. – С.3-14; №5. – С.С.3-13.
7. Кралюк П.М. Идея политического объединения Руси в “Слове о полку Игореве” и проект государственного устройства Романа Волинского // “Слово о полку Игореве” и мировоззрение его эпохи. Отв. ред. В.С.Горский. – К., 1990. – С.117-122.

8. Кральнок П.М. Роман Мстиславович, князь волинський і галицький. Історико-біографічний нарис. – Луцьк, 1999. – 76 с.
9. Толочко П.П. Історичні портрети. К.: Наукова думка, 1990. – 270 с.
10. Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії // Записки Наукового товариства ім. Т.Шевченка. – Т.123/124. – Львів, 1917. – С.1-108.
11. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні. Т.1. – Рим – Нью-Йорк, 1965.

Методичні рекомендації

Відповідь на **перше** питання варто розпочати з того, що перші оцінки політичним діям Романа Мстиславича дали вже його сучасники, причому ці оцінки певною мірою наклали відбиток на подальший розвиток усєї історіографічної “романістики”. Про діяльність галицько-волинського князя згадується в Київському літописі, “Польській хроніці” краківського єпископа Вінцентія Кадлубека (початок XIII ст.), Великопольській хроніці (XIV ст.), “Хроніці” Яна Длугоша (XV ст.) і Мацея Стрийковського (XVI ст.). Професійно стали вивчати особу галицько-волинського князя російські історики XVIII – початку XX ст. В.Татищев, М.Карамзін, М.Соловійов, М.Полевой, В.Ключевський, О.Пресняков. З’ясуйте, чому деякі з цих істориків критично ставилися до Романа Мстиславича, відомості про якого не вписувалися в історіософську схему князів київських, володимирських та московських, створених в тогочасній імперській історіографії. Досить докладно життя і політична кар’єра Романа висвітлювалися в дослідженнях українських істориків XIX – початку XX ст. І тут першою слід назвати велику, написану на широкому колі джерел, передусім літописів, працю з історії Волині та Галичини Д.Зубрицького. Необхідно також зупинитись на аналізі праць М.Костомарова, М.Дашкевича і О.Андріяшева про галицько-волинського князя. Зокрема, цікавою є думка М.Дашкевича, що виникнення “нового порядку” в Галичині та на Волині було справою суто Романа, і разом з його відходом до могили вона зазнала цілковитої невдачі. Чимало уваги постаті Романа Мстиславича приділив М.Грушевський. Використовуючи “Історію України-Руси”, визначте на яких наукових позиціях стояв український історик в оцінці діяльності галицько-волинського князя. Зосередьтесь і на дослідженнях учнів М.Грушевського С.Томашівського і М.Кордуби, а також Д.Дорошенка і Н.Полонської-Василенко. У 70-80-х рр. XIX ст. значну увагу постаті князя Романа приділили перші польські спеціальні дослідження з історії відносин Русі і Польщі. Зазначимо, що для польської історіографії цього часу притаманне певне перебільшення впливу Польщі на сході, особливо за часів краківського князя Казимира (1117-1194 рр.), тому в ній простежується недостатнє критичне ставлення до тенденційних щодо Русі повідомлень хроніки В.Кадлубека. Охарактеризуйте дослідження С.Смольки, В.Абрахама, А.Яблоновського. У міжвоєнний період діяльністю Романа Мстиславича цікавились польські історики С.Закжевський, Б.Влодарський, А.Вількевич-Вавжинчикова. Постать галицько-волинського князя ретельно досліджувалась і радянськими істориками В.Пашуто, Б.Рибаківим, О.Раповим, а також І.Крип’якевичем, П.Толочко. З’ясуйте здобутки і проблеми сучасної української історіографії. Зауважимо, що в існуючій літературі мало даних про походження, молоді роки князя, його життя до 1187 р. Серед сучасних українських істориків слід виділити праці О.Головка, П.Кралока, М.Котляра.

Друге питання присвячене аналізу волинського періоду діяльності Романа Мстиславича (1170-1199 рр.). Студенту передусім слід наголосити, що Волинь до

1170-х рр. залишалася в залежності від Києва. Волинські князі повинні були виконувати волю київського князя. Ситуація змінюється, коли син Ізяслава Мстислав, який на короткий час став київським князем (1167-1170 рр.), зумів забезпечити Волинь своїй родині, і з того часу Волинська земля розвивається як незалежне князівство. Його справу продовжив син, найвідоміший волинський князь Роман Мстиславич. Доцільно детальніше звернути увагу на родинне походження Романа. З'ясуйте, чому Роман Мстиславич був переведений з Новгороду до Володимира, фактично таким чином ставши волинським князем. Прикметно, що волинський період його діяльності майже не розкритий у давньоруських літописах. Охарактеризуйте модель державного керування, яку розробив Роман Мстиславич, будучи волинським князем. Використовуючи звістки давньоруських літописів і візантійського історика Нікити Хоніата, докладніше опишіть успішну боротьбу Романа з половецькими ордами та налагодження з цього приводу дипломатичних стосунків з Візантією. Волинський князь брав активну участь у вирішенні малопольських справ. Він був на стороні Лешка і Конрада Казимировичів у боротьбі з польським князем Мешком III. Однак зазнав поразки (1195 р.), з'ясуйте, за яких обставин це відбулося. Майже одночасно Роман Мстиславич завдав поразки спорідненим із литовцями войовничим племенам ятвягів. Визначте, як про це говорить Київський літопис (1197 р.) і польська хроніка Мацея Стрийковського.

Третє питання логічно продовжує попереднє. Доцільно підкреслити, що заходи до приєднання Галичини Роман Мстиславич розпочав 1188р. Але волинський князь не мав ще достатньої сили і не зміг витримати боротьби з уграми, які загарбали Галич. Студенту потрібно більше акцентувати увагу на подіях 1199 року, коли після смерті Володимира (останнього з роду Ростиславичів) він об'єднав Волинську та Галицьку землі в одне князівство. На жаль, давньоруські літописи не містять даних ні про час, ні про обставини цієї події. Про обставини другого зайняття Романом галицького престолу докладну інформацію містить польська хроніка Вінцентія Кадлубека. Варто зауважити, що боярська партія Галича хотіла мати князями інших правителів – синів Ігоря Святославича. З'ясуйте, чому польський князь Лешко Казимирович допоміг Роману Мстиславичу захопити галицький трон. Чи можна в такому разі вважати, що волинський князь Роман був залежний від Лешка. Використовуючи тодішнє прислів'я “Княже! Не погубивши бджіл, меду не їсти”, поясніть, чому одразу ж після захоплення Галича Роман жорстоко розправився з галицькими боярами.

У четвертому питанні необхідно висвітлити діяльність Романа Мстиславича на посаді галицько-волинського князя. На початку свого князювання в Галичині Роман вів гостру боротьбу з боярам. З'ясуйте, чому модель державного управління, яку він застосував на Волині, важко впроваджувалася у Галицькій землі. З великою увагою ставився Роман до справ Києва. Охарактеризуйте похід галицько-волинського князя на Київ 1202 р. Зауважимо, що наступного року він став київським князем, усунувши Рюрика. Обґрунтуйте правомірність тези, що в той час Роман Мстиславич став наймогутнішим з південноруських князів. Розкрийте суть нової політичної системи “колективного патронату” і “нового порядку” на Русі, яку запровадив галицько-волинський князь, чому вони не були

якісно втілені в життя. “Добрий порядок” державного устрою на Русі зводився до того, щоб шість найбільших могутніх князів (суздальський, чернігівський, галицький, смоленський, полоцький і рязанський) обирали київського князя як головного володаря Русі. Необхідно зупинитись і на степовій політиці Романа. Зокрема, розкажіть про похід галицько-волинського князя проти половців узимку 1201-1202 рр. і 1204 р. Зверніть увагу на дискусії з питання про належність до Галичини нижнього Подністров’я та низин Дунаю в період правління Романа Мстиславича. Розкажіть про втечу візантійського імператора Олексія Ангела у Галич до князя Романа 1204 р. Ця легендарна версія досі побутує серед істориків та філологів-русистів. Активними також були взаємини галицько-волинського князя з латинським Заходом. У Кенігсберзькому літописі вміщена цікава звістка про те, що на початку XIII ст. до Романа прибуло посольство від римського папи Інокентія III, яке запропонувало князю перейти до католицизму й отримати за це підтримку меча св. Петра. З’ясуйте, чому Роман Мстиславич відмовився прийняти католицизм. Насамкінець, треба розказати про останній похід князя Романа 1205р. проти малопольського князя Лешка Білого. Безпосередні обставини походу галицько-волинського війська на Польщу та загибелі Романа Мстиславича 19 червня 1205 р. залишаються малоз’ясованими. Зауважимо, що існують дві загальнопоширені версії загибелі галицько-волинського князя. За однією князь загинув під час полювання, коли відірвався від своєї дружини, натрапив на загін поляків, які в сутичці його вбили. За іншою версією князь загинув під час великої битви між малопольськими та галицько-волинськими полками, що відбулася на березі Вісли неподалік від польського міста Завихост. Простежте, як розглядають причини загибелі Романа Мстиславича вітчизняні та іноземні джерела, а також дослідники.

Контрольні запитання

- 1. Охарактеризуйте праці російських істориків кінця XVIII – початку XX ст. стосовно діяльності Романа Мстиславича. Чому російська історіографія була зацікавлена вивченням постаті галицько-волинського князя?*
- 2. Чи можна погодитись з думкою українського історика О.Головка про те, що є чимало невисвітлених тем з діяльності західноруського володаря (взаємини Романа з римським папою Інокентієм III, проектом “доброго порядку” державного устрою, обставини загибелі князя і ін.)?*
- 3. З’ясуйте, чому волинський період діяльності Романа Мстиславича майже не розкритий у давньоруських літописах.*
- 4. Що Ви знаєте про згадки щодо діяльності Романа Мстиславича у “Слові о полку Ігоревім”?*
- 5. Чи можна стверджувати, що втручання у 90-х рр. XII ст. у польські справи були правильним кроком волинського князя?*
- 6. Дайте аналіз війн за галицьку спадщину у кінці XII ст. Чи законним з позиції князівського права був прихід на галицький престол Романа Мстиславича? Обґрунтуйте свою точку зору.*

7. Як Ви розумієте прислів'я Романа Мстиславича, що знаходиться у польській хроніці В.Кадлубка: "Княже! Не погубивши бджіл, меду не їсти".
8. Якими мотивами політичного характеру міг керуватися Роман, втручаючись у київські справи на початку XIII ст.?
9. Чи можливим у тогочасному давньоруському суспільстві було створення проекту "доброго порядку"?
10. Визначте масштабність європейської політики Романа Мстиславича.
11. Проаналізуйте відносини галицько-волинського князя з папою Інокентієм III.
12. Прокоментуйте версії загибелі Романа Мстиславича під Завихостом 1205р.

Семінарське заняття №5 (2 год.)
Розквіт Галицько-Волинського князівства
за правління Данила Галицького

1. Діяльність Данила Галицького: джерела та історіографія питання.
2. Боротьба за Галицьку землю після смерті Романа Мстиславича (1205-1238pp.).
3. Прихід на галицько-волинський престол Данила Романовича. Внутрішня політика князя.
4. Зовнішня політика Данила Галицького:
 - боротьба з монголо-татарами;
 - стосунки з Угорщиною та Польщею, боротьба за австрійський престол;
 - відносини з Литвою і ятвягами;
 - коронація Данила Галицького.

Джерела

1. Галицько-Волинський літопис. – Львів, 1994.
2. Літопис Руський. – К., 1990. – 590 с. [Вступна стаття Л.Є.Махновця].
3. Хрестоматія з історії Української РСР. Т.1. – К., 1959.

Основна література

1. Галицько-Волинська держава – правонаступниця Київської Русі // Історія України: Документи. Матеріали. – К., 2001. – С.67-83.
2. Бадяк В. Корона: до 800-річчя від дня народження короля Данила Галицького // Дзвін. – 2001. – №10. – С.122-128.
3. Бадяк В. Корона Данила Галицького і доля його корони // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.107-118.
4. Войтович Л. Король Данило Романович. Загадки і проблеми // Король Данило Романович і його місце в українській історії. Матеріали Міжнародної наукової конференції (Львів, 29-30 листопада 2001 р.). – Львів, 2003. – С.24-30.
5. Головка О. Боярська “фронда” в Галичі // Пам’ять століть. – 2002. – №5. – С.49-60.
6. Грабовецький В.В. Битва 1245 року під Ярославом – славна сторінка в історії військового мистецтва (до 800-річчя народження Данила Галицького) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ: Плай, 2001. – Вип. IV-V. – С.3-8.
7. Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1992. – Т.3.
8. Ждан М. До питання про залежність Галицько-Волинської Русі від Золотої Орди // Український історик. – 1968. – №1-4 (17-20). – С.67-75.
9. Ждан М. Романовичі і німецький хрестоносний Орден // Український історик. – 1973. – №34 (39-40). – С.54-68.
10. Ідзьо В. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ, 1999.

11. Ідзьо В.С. Династичні відносини Української держави з Австрійським герцогством в середині XIII століття (1235-1253 рр.) // Науковий вісник Українського університету. Том.1. – Москва, 2001. – С.201-210.
12. Ісаєвич Я. Галицько-Волинське князівство доби Данила Галицького та його нащадків (Замість передмови) // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.3-13.
13. Ісаєвич Я. Князь і король Данило: суспільство, церква, держава (до 800-річчя народження Д.Галицького) // Київська старовина. – 2002. – №1. – С.3-9.
14. Кіндратюк К. Іван Крип'якевич про внутрішню і зовнішню політику Данила Галицького // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.160-164.
15. Костомаров Н.И. Князь Данило Романович Галицький // Исторические произведения. Автобиография. – К., 1989. – С.238-264.
16. Котляр М.Ф. Данило Галицький. – К.: Наукова думка, 1979. – 185 с.
17. Котляр М.Ф. Данило, король руський // Котляр М.Ф. Полководці давньої Русі. – К., 1996. – С.126-150.
18. Котляр М. Галицько-Волинська Русь (персоналії) // Котляр М.Ф. Історія України в особах: Давньоруська держава. – К., 1996. – С.163-239.
19. Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь / Україна крізь віки. – Київ, 1998. – Т.5. – 336 с.
20. Котляр М. Галицько-Волинська Русь у XIII ст.: До 800-ліття утворення Галицько-Волинського князівства // Київська старовина. – 1999. – №6. – С.3-14.
21. Котляр М.Ф. Галицько-Волинське князівство (до 800-ліття утворення) // Український історичний журнал. – 2000. – №1. – С.21-31.
22. Котляр М.Ф. Роман і Романовичі в історії та поезії // Український історичний журнал. – 2001. – №4. – С.57-67.
23. Котляр М. Данило Романович Галицький (до 800-ліття з часу народження) // Київська старовина. – 2001. – №2. – С.103-117.
24. Котляр М.Ф. Роман і Романовичі в історії та поезії // Український історичний журнал. – 2001. – №4. – С.57-67.
25. Котляр М. Данило Галицький. Біографічний нарис / серія “Особистість і доба”. – К., 2002. – 328 с.
26. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. 2-е видання, із змінами і доповненнями / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 1999. – 220 с.
27. Кучинко М. Данило Романович і Волинська земля // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.49-58.
28. Ліхтей І. Боротьба Данила Романовича й Пршемисла Отакара II за австрійську спадщину // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.75-85.
29. Мазур О. Діархічна структура князівської влади у Галицько-Волинському князівстві (XIII – XIV ст.) // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.192-199.

30. Павляшик А. Данило Галицький і золота орда або два подвиги святого Олександра Невського // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.150-160.
31. Петрик В. Містобудівельна діяльність Данила Галицького // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.119-128.
32. Скальський В. Династичні шлюби у зовнішній політиці Данила Романовича // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.176-180.
33. Терещенко Ю.І. Україна і європейський світ: Нарис від утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст. – К., 1996.
34. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. – К., 1997. – 312 с.

Додаткова література

1. Бадяк В. Напевно, що корона в Перемишлі // Високий замок. – 2001. – 16-22 лютого.
2. Волощук М. Взаємовідносини Галицько-Волинської держави епохи Данила Романовича з Угорщиною в працях російських істориків XIX ст. // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.85-97.
3. Волощук М.М., Жерноклеєв О.С. Релігійна політика Угорщини в Галичині у першій чверті XIII ст. // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – Вип. III. – С.13-19.
4. Грабовецький В.В. Галич – столиця Ростиславичів і Романовичів у міжнародних взаєминах XII – XIII ст. / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ – Галич, 1998. – С.41-46.
5. Драбчук І. “Літопис Руський” про характер короля Данила // Перевал. – 2003. – №3-4. – С.395-400.
6. Заяць А. Галич та Володимир – стольні гради Данила Галицького // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.41-49.
7. Ковальчук С. Державотворень Данило Галицький: історичний портрет (методична розробка) // Історія України. – 1999. – №36. – С.6-8.
8. Коритко Р. Таємниця корони Данила Галицького // Дзвін. – 2000. – №7. – С.125-128.
9. Котляр М.Ф. До питання про візантійське походження матері Данила Галицького // Археологія. – 1991. – №2. – С.48-58.
10. Котляр М.Ф. Дипломатичні відносини Галицько-Волинської Русі з Угорщиною в XIII ст. / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ – Галич, 1998. – С.82-86.
11. Котляр М. Дипломатія галицьких і волинських князів XII – XIII ст. // Київська старовина. – 2000. – №4. – С.3-14; №5. – С.3-13.
12. Котляр М.Ф. Дипломатія Галицько-Волинської Русі. В кн.: Нариси з історії дипломатії України. – К., 2001.

13. Крамар Р. Місто, де коронували Данила Галицького: м. Дорогочин (Польща) // Високий Замок. – 2003. – 20 травня. – С.5.
14. Непорожня Н. Данило Галицький у литовській історіографії // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.38-42.
15. Панишко С. Угровське князівство Данило Романовича // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.58-66.
16. Петрик В. До питання становлення боярських родів у період княжіння династії Романовичів // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.137-143.
17. Полонська-Василенко Н. Княгиня Романова Анна // Визвольний шлях. – Кн.3. – 1954. – С.21-28.
18. Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII – XIII вв. – М.: Наука, 1963. – 591 с.
19. Саєнко Ю. Корону Данила Галицького – в Україну // Визвольний шлях. – 1999. – №6. – С.3-14.
20. Толочко П.П. Історичні портрети. К.: Наукова думка, 1990. – 270 с.
21. Федака С. Галицько-Волинська держава і Закарпаття // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.66-75.
22. Чабан Ю., Полторак В. Постать Данила Галицького в українській літературі XVI – XVIII ст. // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.164-169.
23. Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії // Записки Наукового товариства ім. Т.Шевченка. – Т.123/124. – Львів, 1917. – С.1-108.
24. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні. Т.1. – Рим-Нью-Йорк, 1965.

Методичні рекомендації

Відповідаючи на **перше** питання, студент має охарактеризувати стан наукового вивчення постаті Данила Романовича (Галицького). Слід підкреслити, що у Галицько-Волинському літописі, а також в іноземних джерелах його діяльність добре висвітлена. Вперше побіжно про галицько-волинського князя згадується у працях австрійських істориків кінця XVIII ст. (Л.Гебхард, Й.Хоппе, Й.Енгель). Приводом до написання праць цих дослідників стало приєднання Галичини до Австрійської імперії у результаті першого поділу Польщі (1772 р.). З відкриттям і публікацією Іпатіївського літопису, останньою частиною якої був Галицько-Волинський літопис, активно стали досліджувати внутрішню і зовнішню політику Данила Романовича галицькі історики XIX ст. З'ясуйте внесок Д.Зубрицького, А.Петрушевича, І.Шараневича у дослідження цього питання. Не оминали увагою діяльність князя і російські дворянські історики (В.Татищев, М.Карамзін, М.Соловйов, М.Полевой, В.Ключевський, О.Пресняков). З'ясуйте, чому деякі з цих істориків критично ставилися до Данила Романовича, відомості про якого не вписувалися в історіософську схему князів київських,

володимирських та московських, створених в тогочасній імперській історіографії. Необхідно також зупинитись на працях наддніпрянських істориків ХІХ ст. М.Костомарова, М.Максимовича, М.Дашкевича про галицько-волинського князя. Зауважимо, що майже всі історики ХІХ – початку ХХ ст. цікавилися східною (відносини з монголо-татарами) та західною (відносини з папською курією, втручання в австрійські справи) політикою Данила Галицького, намагались порівняти його з Романом Мстиславичем. Грунтовний аналіз діяльності Данила Романовича здійснив М.Грушевський в “Історії України-Руси”. Зупиніться детальніше на його концепції викладу подій середини ХІІІ ст. у Галицько-Волинському князівстві. Постать галицько-волинського князя ретельно досліджувалась і радянськими істориками В.Пашуто, Б.Рибаковим, Б.Грековим, а також І.Крип’якевичем, П.Толочко. З’ясуйте здобутки і проблеми сучасної української історіографії. Зауважимо, що залишається єдиною на сьогодні ґрунтовною монографією М.Котляра про Данила Галицького, перевидана у Києві 2002 р.

У **другому** питанні слід розкрити боротьбу за галицький престол після смерті князя Романа Мстиславича, яка тривала більше тридцяти років. Студенту потрібно уважно розібратися з перебігом подій, що передували приходу до влади князя Данила Романовича. Потрібно підкреслити, що регентство над малолітніми синами здійснювала вдова Романа Мстиславича княгиня Анна. Однак бояри не допустили її до галицького престолу. Доцільно детальніше зупинитися на тому, яку роль відігравали бояри у зміні правителів Галицької землі у першій третині ХІІІ ст. Особливо слід відзначити боярина Володислава Кормильчича, який був противником сильної князівської влади. Зауважимо, що завдяки боярам у Галичі часто змінювалася влада. Спочатку тут правили чернігівські князі Ігоровичі, пізніше угорці, подекуди захоплювали владу і самі бояри (як, наприклад, боярин Кормильчич). Детально охарактеризувати зазіхання польських і угорських правителів на захоплення галицьких і волинських земель. Дайте детальну характеристику угоди між польським князем Лешком і угорським королем Андрієм про сфери впливу у Галичині та на Волині, підписаної у м. Спіші 1214 р. Здійснювалася іноземна окупація Галицької і Волинської землі. Слід зупинитися на правлінні угорського короля Коломана у Галицькому князівстві (1214-1219рр.), яке було жорстоким – проводилося гоніння на православну церкву, придушено повстання галицьких міщан 1217 р. Звернути увагу на спроби Данила і його брата Василька повернути Галицьку і Волинську землі. Зауважимо, що перше вокняжіння Данила у Галичі відбулося у 1211 р., яке було невдалим. Охарактеризуйте союзну угоду Данила з новгородським князем Мстиславом Удатним 1219 р. Необхідно розповісти про правління Мстислава Удатного у Галицькому князівстві (1219-1228 рр.). Зауважимо, що у 1228 р. галицький престол знову захопили угорці. Невдалими були облоги Галича Данилом Романовичем у 1230 і 1238 рр. І лише у 1238 р. йому вдалося остаточно вигнати угорців з Галича.

Відповідаючи на **третьє** питання, студент повинен охарактеризувати внутрішню політику Данила Галицького (1238-1264 рр.). Перед початком боротьби за відвоювання Галицької землі Данило реформував своє військо. Він

створив регулярну, добре озброєну і навчену піхоту з городян. Використовуючи Галицько-Волинський літопис, необхідно детальніше зупинитися на подіях 1238р., коли Данило остаточно оволодів Галичем. Впорядковуючи своє князівство, він склав угоду з братом Васильком про сфери впливу: Василько мав сидіти на Волині, а Данило у Галичині. Окремо слід зупинитися на боротьбі Данила Романовича з галицькими боярами у 1241-1242 рр. Останні хотіли запросити на галицький престол чернігівського князя Ростислава Михайловича. У скрутному становищі Данило виявив свої кращі якості державного діяча і політика. Він уміло зіграв на суперечностях у боярському таборі – боярські верховоди між собою пересварилися. Кульмінацією цих подій стала перемога Данила Романовича над коаліційними військами Ростислава Михайловича, угорців та бояр під Ярославом 1245 р. Зауважимо, що битва під Ярославом вирішила боротьбу за Галичину, яка тривала сорок років. Боярська опозиція була остаточно зламана. Данило став визнаним володарем Галицько-Волинського князівства. Князь вирішив заснувати в Галицько-Волинському князівстві митрополію, яка перебрала на себе функції загальноруської. Однак ця ідея не була остаточно втілена в життя. Вкажіть, чому так сталося. Студенту потрібно розповісти про активну містобудівельну діяльність Данила Романовича. Характеризуючи цей аспект внутрішньої діяльності князя, використовуйте Галицько-Волинський літопис (заснування і зведення Холма, будівництво Даниліва, Крем'яця, Львова і ін.). Зупиніться на державотворчій діяльності Данила у боротьбі з монголо-татарами.

Четверте питання присвячене зовнішній політиці Данила Романовича, яка вважається багатовекторною. Передусім студенту слід розкрити відносини з монголо-татарами, оскільки боротьба за Галицьке князівство проходила в час, коли хан Батий почав великий похід на Русь. Орди Батія у кінці 1240 р. підійшли до Галичини. Зауважимо, що Данило не зміг організувати відсічі ординцям. Однак пізніше, коли монголо-татари відступили з Галицько-Волинського князівства, він здійснював активну й успішну діяльність на зовнішньополітичній арені. Це привернуло увагу ординського центру на Волзі, який запросив його у Сарай. Простежте, як здійснювалися переговори Данила з ханом, використовуючи Галицько-Волинський літопис та іноземні джерела. Обґрунтуйте або заперечте тезу, що подальша діяльність Данила засвідчує про те, що він визнав себе залежним лише в крайніх обставинах і зараз же почав готуватися до боротьби з ордою власними силами. У намаганнях об'єднати Руську землю для скинення татарського ярма Данило шукав союзників як на заході, так і в північно-східних руських князівствах. Однак плани об'єднати Русь проти монголо-татар не мали особливого успіху. Порівняйте походи монголо-татарських орд Куремси і Бурундая на Галичину та Волинь у 50-х рр. XIII ст. З'ясуйте, чому Бурундаїв “погром” завдав страшного і непоправного удару народові Галицько-Волинського князівства. Данилові не пощастило скинути вороже ярмо, бо надто сильними виявилися завойовники, надто роз'єднаною – Русь.

Говорячи про стосунки Данила з Угорщиною, студенту слід підкреслити, що вони мали еволюційний характер. Спочатку угорці були непримиренними ворогами Данила, підтримку яким надавали заможні галицькі бояри.

Аргументуйте твердження, що після поразки угорських військ Фільнія (Філі) 1245р. під Ярославом король Бела IV став лояльніше ставитися до Данила Романовича. Розкрийте умови угоди про дружбу 1247 р. між Белою IV і Данилом. Подальші русько-угорські відносини розвивалися значною мірою під знаком втручання обох держав до австрійських справ. З'ясуйте, чому Данило погодився укласти з Белою IV військово-політичний союз, метою якого було оволодіння Австрією. Розкрийте перебіг подій стосовно суперництва за австрійський престол у 50-х рр. XIII ст. Сестра померлого Фрідріха II Бабенсберга Гертруда погодилася стати дружиною сина Данила Романа і передати йому Австрію. Зауважимо, що основним суперником Романа Даниловича був чеський королевич Оттокар-Пшемисл. Використовуючи Галицько-Волинський літопис та іноземні джерела, обґрунтуйте тезу, що австрійська кампанія була стратегічним прорахунком Данила. Додамо, що Романові у 1253 р. довелося поспішно залишити Австрію. Він одержав від батькового союзника – литовського князя Войшелка – Новогрудок і Слонім із землями в Чорній Русі, перетворившись із австрійського герцога на литовського удільного князя.

Данило вважав за необхідне укріпити західний кордон Галицько-Волинського князівства. Довгий час йшла боротьба за Дорогичин над Бугом. Ця область здавна належала до Берестейської землі, але пізніше, за невідомих обставин, захопив її мазовецький князь Конрад і 1237 р. передав німецьким рицарям Тевтонського (добжинського) ордену. Розкрийте історичне значення розгрому тевтонського ордену Данилом під Дорогичином 1238 р. Слід зауважити, що у 1243 р. Данило двічі облягав польське місто Люблін, підкоривши таким чином Люблінську землю. З'ясуйте, чому пізніше галицький князь встановив мирні відносини з Польщею (1247 р.), а на початку 60-х рр. скликав “снем” (з'їзд) Данила й Василька з краківським князем Болеславом у галицькому порубіжному місті Тернава.

Характеризуючи русько-литовські відносини, потрібно зауважити, що Галицько-Волинський літопис – єдине, по суті, джерело з цієї теми. Тісні взаємини між русько-литовськими князями розпочалися у 30-і рр. XIII ст. Литовський князь Миндовг стає союзником Романовичів, щоб спертися на їхню підтримку в боротьбі за верховну владу в Литві з численними племінними князьями. З'ясуйте, чому Данило Романович теж був зацікавлений у союзі з Миндовгом. Варто підкреслити, що у 1252 р. Миндовг утратив Чорну Русь і третину контрольованої ним раніше землі ятвягів, яка була передана Данилу. Висвітліть мирну угоду Данила з Войшелком 1254р. Непримиренними стосунки були з північно-західними сусідами – ятвягами, згадки про яких до початку XIII ст. у давньоруських джерелах є надзвичайно рідкісними. Ятвязька загроза постійно нависала над Волинням. Охарактеризуйте часті війни Романовичів, які велися проти ятвягів у 40-50-их рр. XIII ст. Необхідно відзначити, що вся складна політика на північному і західному кордонах мала одну основну мету: забезпечити найкращі умови для неминучої війни з ордами Батия.

Завершуючи огляд зовнішньополітичної діяльності Данила Романовича, не можна обійти увагою подію, що мала великий розголос у тогочасному середньовічному світі й викликала до життя велику наукову літературу в XIX –

XX ст. Йдеться про прийняття Данилом королівської корони у 1253 р. під Дорогичином. Розглядаючи цей аспект зовнішньої діяльності галицького князя, потрібно розпочати з того, що Західна Європа з великою тривогою спостерігала за успіхами орди і шукала засобів знищити грізну силу. Охарактеризуйте у цьому контексті рішення Ліонського собору 1245р. Зацікавлена в поширенні католицизму і свого політичного впливу в Східній Європі папська курія виступала ініціатором у нав'язанні галицько-волинському князеві королівського титулу. Обґрунтуйте або заперечте тезу, що відносини з Римом Данило розпочав тільки заради того, щоб отримати військову підтримку у боротьбі з монголо-татарами. Зауважимо, що ще в кінці 40-х рр. XIII ст. він розірвав стосунки з папською курією. Простежте, як розвивалися політичні події, пов'язані з отриманням королівської корони. Доцільно підкреслити, що надії на допомогу із заходу Європи виявилися ілюзорними. Папа Інокентій IV проголосив хрестовий похід проти ординців, однак він не знайшов ніякого відгуку серед західних держав. Данило, знеохочений безрезультативністю своїх заходів, розірвав зв'язки з Римом.

Контрольні запитання

1. Охарактеризуйте ставлення польської і російської історіографії до особи Данила Галицького.
2. Історики розходяться в оцінці коронації галицько-волинського князя 1253 р. З'ясуйте з цього приводу різні погляди дослідників.
3. З'ясуйте, чому володарі Угорщини і Польщі після смерті Романа Мстиславича хотіли захопити Галицьку і Волинську землі?
4. Охарактеризуйте відносини Данила з Мстиславом Удатним.
5. Назвіть найважливіші результати внутрішньої політики Данила Галицького.
6. Український історик другої половини XIX ст. І.Лінниченко стверджував: "Ми знаємо те велике значення, яке мало боярство в Галицькій Русі – *de facto* не тільки у періоди міжкнязівства чи в молодечі роки князів, але й при дорослих князях долі Червоної Русі знаходились в руках всемогутнього боярства... Ні Роману, ні Данилу не вдалося повністю зломити силу боярства". Обґрунтуйте (або заперечте) це твердження, говорячи про діяльність Данила Романовича.
7. Якими мотивами керувався галицько-волинський князь, переносячи столицю з Галича до Холма?
8. Визначте характерні риси східного вектора зовнішньої політики Данила Романовича.
9. Чи можна вважати помилкою Данила втручання у династичні війни за австрійський престол?
10. Яке значення мала коронація галицько-волинського князя для подальшого розвитку українського етносу?
11. Відомий український історик М.Котляр, оцінюючи державотворчу діяльність Данила Галицького, відзначав: "Здавалося, він досяг вершини

могутності й авторитету, з ним рахувалися володарі головних країн Заходу, з ним бажали породичатись угорський король, руські, польські, литовські та інші князі... І раптом все розвіялося, мов дим". Обґрунтуйте (або заперечте) справедливість цієї думки.

Семінарське заняття №6 (2 год.)
Галицько-Волинське князівство
в останній третині XIII – першій половині XIV ст.

1. Повернення до удільної системи – виразна риса занепаду Галицько-Волинського князівства. Галицько-Волинське князівство в останній третині XIII ст.:
2.
 - Галицьке князівство за правління Льва Даниловича (1264-1301 рр.);
 - Волинське князівство за правління Володимира Васильковича.
3. Галицько-Волинське князівство на початку XIV ст. (1301-1325 рр.):
 - діяльність короля Юрія I Львовича;
 - дуумвірат у державі: галицькі князі Андрій і Лев II.
4. Занепад Галицько-Волинської держави (1325-1349 рр.).

Джерела

1. Галицько-Волинський літопис. – Львів, 1994.
2. Літопис Руський. – К., 1990. – 590 с. [Вступна стаття Л.Є.Махновця].
3. Хрестоматія з історії Української РСР. Т.1. – К., 1959.

Основна література

1. Беняк Я, Вигаснення Галицько-Волинської княжої династії // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.79-86.
2. Войтович Л. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII – XVI ст. – Львів, 1996.
3. Войтович Л. Етапи політичної історії Волині XIV – XV ст. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 5. – Львів, 1998. – С.154-161.
4. Войтович Л. Юрій Львович і його політика // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.70-79.
5. Головка О. Боярська “фронда” в Галичі // Пам’ять століть. – 2002. – №5. – С.49-60.
6. Грабовецький В.В. Нариси історії Прикарпаття з найдавніших часів до кінця XV ст. Т.1. – Івано-Франківськ, 1992. – 201 с.
7. Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття. Т.1. – Івано-Франківськ, 2002.
8. Грицак П. Галицько-Волинська держава. – Нью-Йорк, 1958. – 174 с.
9. Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1992. – Т.3.
10. Ждан М. До питання про залежність Галицько-Волинської Русі від Золотої Орди // Український історик. – 1968. – №1-4 (17-20). – С.67-75.
11. Ідзьо В. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ, 1999.

12. Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь / Україна крізь віки. – Київ, 1998. – Т.5. – С.213-235.
13. Котляр М. Галицько-Волинська Русь у XIII ст.: До 800-ліття утворення Галицько-Волинського князівства // Київська старовина. – 1999. – №6. – С.3-14.
14. Котляр М. Галицько-Волинська Русь (персоналії) // Котляр М.Ф. Історія України в особах: Давньоруська держава. – К., 1996. – С.163-239.
15. Котляр М.Ф. Полководці Давньої Русі. – К., 1996.
16. Котляр М. Галицько-Волинська Русь (персоналії) // Котляр М.Ф. Історія України в особах: Давньоруська держава. – К., 1996. – С.163-239.
17. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. 2-е видання, із змінами і доповненнями / Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. – Львів, 1999. – 220 с.
18. Мазур О. Діархічна структура князівської влади у Галицько-Волинському князівстві (XIII – XIV ст.) // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.192-199.
19. Терещенко Ю.І. Україна і європейський світ: Нарис від утворення Старокиївської держави до кінця XVI ст. – К., 1996.
20. Толочко П.П. Історичні портрети. К.: Наукова думка, 1990. – 270 с.
21. Федака С. Галицько-Волинська держава і Закарпаття // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.66-75.
22. Феннел Дж. Кризис средневековой Руси. – М., 1989.
23. Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії // Записки Наукового товариства ім. Т.Шевченка. – Т.123/124. – Львів, 1917. – С.1-108.
24. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. – К., 1997. – 312 с.

Методичні рекомендації

Відповідаючи на **перше** питання, передусім студенту треба мати на увазі, що смерть Данила Романовича (1264 р.) спричинилася до політичного розчленування Галицько-Волинського князівства. Формально великим князем вважався його брат Василько, та насправді голови не стало – як і самого великого князівства. Василько фактично володів лише невеликою частиною Волині з містом Володимир. З'ясуйте, чому Василько не заступив Данила на великокнязівському престолі й не спробував зберегти Галицько-Волинське князівство. Простежте, які землі після смерті Данила перейшли до його синів Шварна, Лева та Мстислава, створивши умови для повернення до удільної системи. Слід зауважити, що у цей час відбувається зближення Волині і Литви, спрямоване проти Польщі. Один із синів Данила Шварно навіть посів великокнязівський стіл Литви. Однак волинсько-литовський союз проіснував недовго. Таким чином, була втрачена сама ідея створення Русько-Литовського князівства з тією принциповою різницею, що в тій державі XIII ст. правила б не литовські, а руські князі. Окрім цього загинула справа відновлення, хай і не в колишніх рубежах, Галицько-Волинського князівства.

Друге питання логічно продовжує попереднє. Зауважимо, що після смерті Данила Галичина і Волинь формально залишалися одним князівством, зв'язаним спільною династією, але всередині його відбувалося суперництво між Волинню, яку очолював син Василька – Володимир, та Галичиною, де князував Лев Данилович.

Характеризуючи діяльність галицького князя Лева Даниловича, студенту слід мати на увазі, що у Галицько-Волинському літописі його діяльність слабо вивчена, оскільки автором цієї частини твору є волинський літописець, який акцентує на діяльності Володимира Васильковича. Лев провів довгі роки свого князювання в Галичині, а також на Волині в майже безперервних війнах із сусідами. Дайте ґрунтовну характеристику боротьби Лева за мазовецький престол, який проходив у три етапи. Прослідкуйте, як велася ним порубіжна війна з Малополющею. Необхідно розказати і про непрості стосунки Лева з Литвою, особливо після вбивства Войшелка. З'ясуйте, чому запрошення ним татар, яке було спрямоване проти Литви, принесло сумні наслідки не тільки для останньої, але й загалом для галицької та волинської земель. За невідомих обставин Лев Данилович одержав деякі землі на Закарпатті. Прослідкуйте, чи доброзичливими були стосунки галицького князя з Угорщиною. Доцільно підкреслити, що збереглося мало даних про розвиток внутрішніх відносин за його правління. Єдиною політичною протигагою в Галицько-Волинському князівстві Львові по смерті волинського князя Володимира Васильковича (1289 р.) став Мстислав Данилович. Він приєднав Володимирське князівство до свого Луцького. Зауважимо, що Лев Данилович дожив до глибокої старості (прожив 83 роки).

Оглядаючи діяльність Володимира Васильковича на волинському престолі, студенту насамперед слід знати, що більша частина інформації про нього

знаходиться у другій частині Галицько-Волинського літопису – Волинському літописці. Охарактеризуйте дискусію серед істориків стосовно “пасивної” політики волинського князя, використовуючи праці М.Грушевського, І.Крип’якевича та М.Котляра. Слід наголосити, що в зовнішньополітичних справах Володимир Василькович послідовно віддавав перевагу мирним засобам вирішення конфліктів над воєнними. Разом із тим волинський государ не уникав і війни, коли не можна було владнати справу миром. Обґрунтуйте правильність цього твердження на відповідних історичних фактах (боротьба за мазовецький престол). У тогочасному світі Володимира Васильковича шанували як мудрого і справедливого государя. Опрацьовуючи Галицько-Волинський літопис, вкажіть, чому його поважали ятвяги. Великою мудрістю і твердістю відзначався волинський князь у стосунках з іншими руськими князями (показовою є історія зі спадщиною Володимира Васильковича). Охарактеризуйте складні стосунки Володимира Васильковича з Левом Даниловичем. Доведіть, що волинський князь був освічений, мудрий, любив книжки і мав високі душевні якості. Простежте за Галицько-Волинським літописом останні роки життя Володимира Васильковича, коли він боровся з невиліковною недугою.

Пристаючи до висвітлення **третього** питання, слід підкреслити, що розвиток західних земель Русі у кінці XIII ст. відомий лише в загальних рисах, бо з того часу немає місцевих літописів, небагато залишилося документів, і тільки іноземні джерела дають скупі відомості про Галичину і Волинь. Після смерті Льва і Мстислава всі галицько-волинські землі з’єдналися знову в одне князівство під владою сина Льва – Юрія. Зупиніться на аналізі зовнішньої політики галицько-волинського князя. З’ясуйте, чому йому довелося повернути полякам Люблінську землю. Як галицько-волинський князь він проявив силу в тому, що прийняв титул короля Русі. Він переніс свою столицю з Галича до більш економічного розвинутого Володимира. Доцільно торкнутися дискусійного питання стосовно того, коли помер Юрій I Львович (1308 р. чи 1314-1315 рр.).

Аналізуючи діяльність братів Андрія і Лева II на галицько-волинському престолі після смерті батька Юрія I Львовича, потрібно відзначити, що вони мирно правили. Окремо слід зупинитися на відносинах братів з литовським князем Гедиміном. Андрій і Лев II захищали свою незалежність і протистояли натискові ординців, спираючись на своїх західних союзників (Німецький орден). Завершуючи відповідь, потрібно відзначити, що смерть Андрія і Лева II означала, що династія Романовичів згасла, адже не залишилось нащадка чоловічої статі.

У **четвертому** питанні студент повинен проаналізувати характерні риси занепаду Галицько-Волинського князівства. Слід звернути увагу на те, що претендентів на Галицьку і Волинську землі після смерті братів було чимало. Однак бояри обрали собі князем Болеслава, сина мазовецького князя Тройдена і Марії. Болеслав перейшов до православ’я й прибрав ім’я Юрій. Доцільно детально розкрити внутрішню і зовнішню політику Болеслава-Юрія II. Зауважимо, що на зовнішній арені князь намагався продовжити мирну політику попередників, ведучи переговори з монголо-татарами, Литвою, Польщею. На підставі джерел обґрунтуйте тезу, що внутрішня політика Болеслава-Юрія II була вкрай невдалою. Зустрічаємо широко розповсюджені відомості про

незадоволення населення чи його верхівки режимом князя. Фактично проти нього розпочалася громадянська війна, яка завершилася отруєнням у 1340 р. Простежте, хто був зацікавлений у вбивстві останнього галицько-волинського князя. Зверніть увагу на суспільно-політичну ситуацію на Волині і Галичині після його загибелі. Відомо, що на Волині став правити литовський князь Любарт-Дмитро, син Гедиміна. Бажано приділити більшу увагу правлінню боярина Дмитра Дедька у Галичині (1340-1344 рр.). Залишається нез'ясованим, чи Д.Дедько керував самостійно, чи залежав від Любарта-Дмитра або був васалом угорського чи польського королів. Доцільно проаналізувати агресивні плани Польщі стосовно захоплення Галичини. Насамкінець, підкреслити, що у 1349 р. польський король Казимир III, заручившись підтримкою угорського короля, заволодів Галицькою землею й частиною Волині. Галицько-Волинське князівство перестало існувати. Галичина і менша частина Волині увійшли до Польського королівства, а більша частина Волині – до Великого князівства Литовського.

Контрольні запитання

1. *Визначте причини переходу до удільної системи.*
2. *Чому галицького князя Лева Даниловича вважають войовничим князем?*
3. *Охарактеризуйте стосунки Лева з сусідньою Литвою.*
4. *Змалюйте історичний портрет волинського князя Володимира Васильковича. Охарактеризуйте його людські якості та якості державного діяча.*
5. *Як Ви розумієте слова М.Грушевського: “Кіммерійська пільма спадає на історію Галицько-Волинських земель” (на початку XIV ст.)? Своє судження обґрунтуйте.*
6. *Як Ви вважаєте, для чого прийняв королівський титул Юрій I Львович?*
7. *Чому польський король Владислав Локетек (Локетко) назвав князів Андрія і Лева II “непоборним щитом” у боротьбі з монголо-татарами?*
8. *Що Ви знаєте про боротьбу останнього галицько-волинського князя Болеслава-Юрія II з боярами?*
9. *Розкрийте причини загибелі незалежної Галицько-Волинської держави та наслідки цієї події для українців як нації.*

Семінарське заняття №7 (2 год.)
Соціально-економічний розвиток та суспільно-політичні відносини
у Галицько-Волинському князівстві

1. Розвиток сільського господарства, ремесел та торгівлі.
2. Соціальні відносини та соціальна боротьба.
3. Політичний лад Галицько-Волинського князівства:
 - влада князя;
 - управління, суд, фінанси;
 - військо.

Джерела

1. Галицько-Волинський літопис. – Львів, 1994.
2. Літопис Руський. – К., 1990. – 590 с. [Вступна стаття Л.Є.Махновця].
3. Слово о полку Ігоревім. – К., 1982.
4. Хрестоматія з історії Української РСР. Т.1. – К., 1959.

Основна література

1. Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (раннеславянский и древнерусский периоды). / В.В.Аулих, И.К.Свешников, В.Н.Цыгылык и др. – К.: Наукова думка, 1990. – 192 с.
2. Бодрухін Ф. Феодальна роздробленість і еволюція державності (XII – XIII ст.) // Пам'ять століть. – 2000. – №4. – С.26-30.
3. Василенко С. Геополітичні традиції Київської Русі і Галицько-Волинської держави // Людина і політика. – 2002. – №5. – С.102-111.
4. Галицько-Волинська держава – правонаступниця Київської Русі // Історія України: Документи. Матеріали. – К., 2001. – С.67-83.
5. Головко А.Б. Христианизация восточнославянского общества и внешняя политика древней Руси в IX – первой трети XIII века // Вопросы истории. – 1988. – №9. – С.59-67.
6. Головко О. Боярська “фронда” в Галичі // Пам'ять століть. – 2002. – №5. – С.49-60.
7. Грабовецький В.В. Нариси історії Прикарпаття з найдавніших часів до кінця XV ст. Т.1. – Івано-Франківськ, 1992. – 201 с.
8. Дністрянський М.С. Кордони і політико-адміністративний устрій давньоукраїнських державних утворень IV – XII ст. // Дністрянський М.С. Кордони України. – Львів, 1992. – С.10-20.
9. Ідзьо В. Українська держава в XIII столітті. – Івано-Франківськ, 1999.
10. Ідзьо В.С. Династичні відносини Української держави з Австрійським герцогством в середині XIII століття (1235-1253 рр.) // Науковий вісник Українського університету. Том.1. – Москва, 2001. – С.201-210.
11. Ісаєвич Я. Князь і король Данило: суспільство, церква, держава (до 800-річчя народження Д.Галицького) // Київська старовина. – 2002. – №1. – С.3-9.

12. Котляр М.Ф. Військова справа у Галицько-Волинській Русі XII – XIII ст. // Жовтень. – 1984. – №1. – С.98-105.
13. Котляр Н.Ф. Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX – XIII вв. – К.: Наукова думка, 1985. – 184 с.
14. Котляр М.Ф. Давньоруська держава кінця XI – початку XIII ст.: від усобиць до стабілізації // Український історичний журнал. – 1997. – №2. – С.18-28.
15. Котляр М. Причини настання удільної роздробленості на Русі // Київська старовина. – 1997. – №3-4. – С.62-76.
16. Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь / Україна крізь віки. – Київ, 1998. – Т.5. – 336 с.
17. Котляр М.Ф. Галицько-Волинське князівство (до 800-ліття утворення) // Український історичний журнал. – 2000. – №1. – С.21-31.
18. Кралюк П.М. Идея политического объединения Руси “Слово о полку Игореве” и проект государственного устройства Романа Волынского. // “Слово о полку Игореве” и мировоззрение его эпохи. Отв. ред. В.С.Горский. – К., 1990. – С.117-122.
19. Крип’якевич І. Галицько-Волинське князівство. 2-е видання, із змінами і доповненнями / Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України. – Львів, 1999. – 220 с.
20. Кучинко М. Проблема етноплемінних і адміністративних меж Волинської землі кінця X – середини XIV ст. // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.191-199.
21. Майоров А.В. Общественные отношения и политический строй Галицко-Волынской Руси в историографии. // Майоров А.В. Галицко-Волынская Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община. – СПб., Университетская книга, 2001. – 640 с.
22. Майоров О. Суспільно-політичний лад Галицько-Волинської Русі у сучасній історіографії (Підсумки та перспективи досліджень) // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці: Золота Буковина, 2004. – Т.7. – С.141-145.
23. Мазур О. Діархічна структура князівської влади у Галицько-Волинському князівстві (XIII – XIV ст.) // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.192-199.
24. Петрик В. До питання становлення боярських родів у період княжіння династії Романовичів // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.137-143.
25. Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII – XIII вв. – М.: Наука, 1963. – 591 с.
26. Сергієнко Т. Українські землі у міжнародній торгівлі (IX – середина XVII ст.) // Український історичний журнал. – 1996. – №6.
27. Симоненко Р. Про геополітичний фактор в історії України // Український історичний журнал. – 2002. – №6. – С.5-31; 2001. – №3. – С.105-128.

- 28.Смолій В. Становлення української феодальної державності // Український історичний журнал. – 1990. – №10. – С.10-20.
- 29.Софроненко К.А. Общественно-политический строй Галицко-Волынской Руси XI – XIII вв. – М., 1955.
- 30.Фроянов И. Киевская Русь. Очерки социально-политической истории. – М., 1908.
- 31.Юшков С. Нариси історії виникнення і початкового розвитку феодалізму у Київській Русі. – К., 1991.
- 32.Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. – К., 1997. – 312 с.

Методичні рекомендації

Відповідаючи на **перше** питання, студент повинен визначити характерні риси економічного розвитку Галицько-Волинського князівства. Слід підкреслити, що територія князівства займала лісову та лісостепову смугу. Основним заняттям населення було сільське господарство. Дайте пояснення, що являло собою дворище як самостійне господарство. Передусім селяни вирощували злакові культури. Використовуючи Галицько-Волинський літопис, знайдіть місця, де йдеться про вирощування зернових культур. Проаналізуйте, які знаряддя праці використовувалися для обробки землі. Коротко охарактеризуйте процес вирощування галицькими і волинськими селянами городніх культур. Додамо, що високого розвитку у князівстві набуло садівництво. Літописи містять деякі відомості про тваринництво. Простежте за археологічними даними види тваринництва, що розвивалися у Галичині та на Волині. Значного поширення набуло бджільництво. Багаточисельні кістки деяких тварин в культурному шарі давньоруських археологічних пам'яток вказують на важливе значення мисливства. З'ясуйте, для чого використовувались шкіри диких тварин. Підсобним заняттям вважалося рибальство.

Розкопки давньоруських пам'ятників Галицько-Волинського князівства дали багатий матеріал для характеристики ремісничого виробництва. Найбільш важливим у ремеслі був видобуток і обробка чорних металів. Порівняйте розвиток ковальства та ливарництва у Галицько-Волинському князівстві з іншими регіонами Київської Русі. Розкажіть про ювелірне виробництво, використовуючи археологічні та літописні дані. Високого розвитку набуло гончарство. Охарактеризуйте механізм виготовлення гончарного посуду у Галичині та Волині. У великих містах (Володимир-Волинський, Галич, Луцьк) було організоване виробництво цегли, яка використовувалась для виробництва монументальних споруд. Поширені були вироби з кості і рогу. Зверніть увагу на розвиток солеварень на Прикарпатті. Говорячи про торгівлю, доцільно підкреслити, що вона займала важливе місце в економіці Галицько-Волинського князівства. Дайте детальну характеристику трьох видів торгівлі – внутрішньої, міжобласної та зовнішньої. З'ясуйте, які існували торгівельні шляхи та митниці. Визначте торгівельні вироби, що йшли на експорт та імпорт.

У **другому** питанні необхідно розповісти про соціальні верстви населення Галицько-Волинського князівства. Населення князівства поділялося на дві основні групи: експлуатовані маси і феодална верхівка. Найчисельніша верства населення – вільні селяни – смерди. Розкажіть про інші категорії селянства, характеризуючи розміри їх дворощ. Говорячи про міське населення, потрібно підкреслити, що там теж існувало майнове розшарування. Використайте з цього приводу дані Галицько-Волинського літопису. Більш детально зупиніться на характеристиці соціальної верхівки населення – князів, бояр, багатих міщан, вищого духовенства, які були великими землевласниками і тримали у залежності більшість населення. Поясніть, як відбувався механізм успадкування або передачі

землі князів своїм підлеглим (родичам, боярам, духовенству). Обґрунтуйте або заперечте твердження про те, що бояри могли самочинно забирати собі нові землі без дозволу князя. Додамо, що бояри поділялися на певні групи. Згадуються бояри “старі” й “молоді”, також “луччі”, “великі”, “нарочиті”. Простежте топоніміку назв населених пунктів і докажіть, що деякі села, які й тепер існують, можна пов’язати з іменами колишніх бояр. Особливе становище займало вище духовенство. Охарактеризуйте становище єпископських та монастирських земель. Зверніть увагу на тяжке становище народу, що призвело до соціальних рухів. Використовуючи матеріал Галицько-Волинського літопису, покажіть, коли відбувалися виступи “простих людей”. З’ясуйте, які були форми боротьби проти соціальної верхівки. Зауважимо, що всі ці виступи мали як економічно-соціальний, так і політичний характер. Характерно, що ці рухи часто орієнтувалися на допомогу і захист князя. Визначте соціальний статус “галицьких вигонців”. Окремо зупиніться на русі “болохівців” середини XIII ст., який був проти діяльності Данила Галицького.

У **третьому** питанні студент повинен з’ясувати, який був політичний лад у Галицько-Волинському князівстві. Потрібно зауважити, як і в інших князівствах Русі періоду роздробленості, тут державна влада належала князю, який спирався на феодальну верхівку країни – великих землевласників – бояр та місцевий патриціат. Зупиніться на аналізі титулатури, ознак влади (вінець (корона), герб, печатка, прапор та ін.) і церемоній престолонаслідування галицько-волинських князів. З цього приводу автори Галицько-Волинського літопису намагаються звеличати своїх князів найбільш почесними званнями. З’ясуйте, чи траплялися в історії Галицько-Волинського князівства випадки регентства, а також спільного володіння державою двома князями. Князь об’єднував різні функції державної влади – законодавчу, виконавчу, судову. Але він повинен був допускати соціальну верхівку до участі в управлінні. Зауважимо, що існувало три базові елементи общинної державності князівства – віче, скликання князями народних зборів та боярська дума (рада). Охарактеризуйте ці соціально-політичні інститути Галицько-Волинського князівства. Важливою функцією князів була організація зовнішньополітичних дипломатичних зв’язків. Дипломатичні переговори князі вели особисто або через послів. Необхідно розкрити роль князівських з’їздів у вирішенні тих чи інших політичних питань Галицької і Волинської земель.

Говорячи про управління князівством, слід пам’ятати, що адміністративні посади найближчих співробітників князя були різного походження. Проаналізуйте, яку роль у місцевому управлінні відігравали посадник, воєвода і тисяцький. У вирішенні державних справ важливе місце посідав дворецький. Цей чин був майже не відомий в інших князівствах. Він виник під впливом державного устрою сусідніх країн, зокрема, Угорщини. Дайте пояснення назв таких посад в оточенні центрального апарату князя: печатник, писець, стольник, сідельничий. Потрібно наголосити, що центральна адміністрація в Галицько-Волинському князівстві була досить диференційована, мала ряд спеціальних посад. Але необхідно зауважити, що всі вони не завжди виконували обов’язки, зв’язані прямо з їх посадою, а князі давали їм інші адміністративні доручення. Розкажіть про територіальний поділ князівства. Охарактеризуйте волосну систему

управління. Зверніть увагу на устрій міст, де в управлінні панувала боярсько-патриціанська верхівка. Поясніть, чому у галицьких і волинських містах подекуди панувало німецьке (магдебурзьке) право. Доцільно зазначити, що судова влада була з'єднана з адміністративною. Необхідно розказати про устрій княжого суду. Додамо, що “Руська Правда” застосовувалася у судівництві галицько-волинських земель. З'ясуйте, якою була митна служба і платіжні засоби князівства. Слід підкреслити, що основою для торгових розрахунків служили гроші такого ж вигляду, як і в інших землях Русі.

Військо в Галицько-Волинському князівстві було організоване, як в інших землях Русі, але відзначалося деякою місцевою специфікою. Охарактеризуйте основні форми військової організації: “вої” і “дружина”. Обґрунтуйте або заперечте тезу, що при організації військових сил князь був залежний від доброї волі бояр, які могли дати йому допомогу або відмовити. Поясніть, яку роль відігравали іноземні зағони у війську князя. Розкажіть про тактику ведення війни та озброєння галицько-волинських воїнів. Використовуючи Галицько-Волинський літопис, опишіть зовнішній вигляд тогочасного війська. Окремо зупиніться на характеристиці будівництва та поліпшення військових фортифікацій.

Контрольні запитання

- 1. Проаналізуйте основні тенденції соціально-економічного розвитку Галицько-Волинського князівства. Вкажіть особливості порівняно з іншими князівствами Київської Русі.*
- 2. Чи можна вважати солеваріння традиційною галуззю господарства у Галицькій землі? Своє судження обґрунтуйте.*
- 3. Окресліть торгівельні шляхи, що проходили через Галичину і Волинь.*
- 4. Які факти свідчать про посилення соціальної боротьби у Галицькій і Волинській землях?*
- 5. Охарактеризуйте владні повноваження князя, боярської ради та інших органів державного управління і місцевого самоврядування Галицької і Волинської земель.*
- 6. Розкажіть про роль віче як стихійного чи організованого зібрання Галицько-Волинського князівства, яке було відголосом родової демократії.*
- 7. У Галичині в період малоліття князів Данила і Василька на деякий час “вокняжився” боярин Володислав Кормильчич. Це єдиний випадок в історії Русі, коли князівський престол зайняла особа, що не належала до роду Рюриковичів. Чому подібне стало можливим саме в Галицькій землі?*
- 8. Чи погоджуєтесь Ви з наступним твердженням М.Грушевського: “Взявшись за руки, замкнувшись у своєму колі, де не легко було пролізти новій людині..., утримуючи в залежності від себе менше боярство, опершись одною ногою на військову силу своїх полків, іншою на широко розвинуту земельну власність, галицьке боярство в кінці XII ст. було дійсно таке сильне, що могло поборотись з князівською владою і, наперекір відчуженню від общини, мало в цій боротьбі перевагу”. Обґрунтуйте своє судження.*

9. *Що Ви знаєте про систему співволодарювання правителів у Галицько-Волинському князівстві?*
10. *Проаналізуйте функції місцевої адміністрації князівства.*
11. *Яку роль відігравало військо у житті князя?*

Семінарське заняття №8 (2 год.)
Культура Галицько-Волинського князівства

1. Писемність та освіта.
2. Література. Літописання.
3. Містобудування. Архітектура.
4. Прикладне і образотворче мистецтво.
5. Культура Галицько-Волинського князівства у системі культур Київської Русі і європейських держав.

Основна література

1. Александрович В. Мистецтво Галицько-Волинської держави. – Львів, 1999.
2. Александрович В. Мистецтво Галицько-Волинського князівства. // Історія в школах України. – 2003. – №3. – С.41-46.
3. Бабишин С.Д. Школа та освіта Давньої Русі. – К., 1973.
4. Баран В.Д. Княжий Галич в історії України // Український історичний журнал. – 2001. – №4. – С.67-75.
5. Боровський Я.Є., Мовчан І.І. Книга на Русі / Галич і Галицька земля. – Київ-Галич, 1998. – С.18-24.
6. Гаврилів Б., Деркач І., Кафарський В. Давній Галич в пам'ятках історії та культури. Історико-краєзнавче дослідження в ілюстраціях. – Івано-Франківськ, 1999. – 152 с.
7. Грушевський М. Історія української літератури. У 4-х тт. – К., 1994.
8. Діяльність князя Володимира Васильовича в розвитку культури в Галицько-Волинській державі // Історія української культури. – К., 2000. – С.67-79.
9. Исаевич Я. Культура Галицко-Волынской Руси // Вопросы истории. – 1973. – №1. – С.92-107.
10. Кіндратюк Б. Музичне мистецтво Галицько-Волинської держави в археологічних пам'ятках // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.239-248.
11. Коваль І.М. Освіта Галицько-Волинської держави / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ – Галич, 1998. – С.106-112.
12. Максимов П. Патологічні спостереження: Нові відомості про літературні та наукові осередки Галицько-Волинського князівства // Галицько-Буковинський хронограф. Гуманітарний альманах. – 1997. – №1(2). – С.214-215.
13. Михайлова Р.Д. Деякі особливості розвитку художньої культури Волині в Х – першій половині XIV ст. // Український історичний журнал. – 2000. – №2. – С.138-147.
14. Томенчук Б.П. Археологія дерев'яних храмів Галицького князівства // Галицько-Буковинський хронограф: Гуманітар. альм. 1-96. – Івано-Франківськ, 1996. – С.7-22.
15. Фіголь М. Мистецтво стародавнього Галича. – Київ, 1997.

16. Фрис В. Книжковий репертуар Галицько-Волинського князівства XIII ст. // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.143-150.
17. Художня культура Галицько-Волинської Русі // Шейко В.М., Пишевська Я.Г. Історія української художньої культури: Кн.5. – Харків, 1999. – С.74-84.
18. Ясіновський Ю. Музична культура Галицько-Волинського князівства. // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.115-130.

Додаткова література

1. Александрович В. Невикористаний аргумент для датування Успенського собору в Галичі // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.183-187.
2. Бандрівський М., Лукомський Ю., Суслик Р. З історії дослідження Успенського собору в Галичі: Відкриття поховання Галицького князя Ярослава Осмомисла // Записки Наукового Товариства ім. Т.Шевченка. – Т.ССХХV. – Львів, 1993. – С.394-405.
3. Голик Р. Чудесне і повсякденне: семіотика духовної культури Галицько-Волинського князівства // Галичина та Волинь у добу середньовіччя. До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів, 2001. – С.106-115.
4. Івакін Г.Ю. Про причини руйнування давньоруських мурованих храмів / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ – Галич, 1998. – С.54-59.
5. Коваль І., Мельничук Я., Ткачівський М. Галицький Парфенон. – Галич, 1993. – 46 с. [Про храм св. Пантелеймона – архітектурну пам'ятку XII – XIII ст.].
6. Логвин Г., Міляєва Л., Свенціцька В. Український середньовічний живопис. – К., 1976.
7. Лукомський Ю. Невідомі церкви на подолі княжого Галича // Записки наукового товариства ім. Т.Шевченка. – 1998. – Т.235. – С.559-593.
8. Лукомський Ю. Білокам'яний храм на передмісті давнього Галича // Записки наукового товариства ім. Т.Шевченка. – 1998. – Т.235. – С.594-607.
9. Могитич І.Р. Дослідження церкви св. Пантелеймона в літописному Галичі. / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ – Галич, 1998. – С.86-90.
10. Терський С. Проблеми дослідження та музеєфікації пам'яток Галицько-Волинської держави // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С.169-176.
11. Томенчук Б. Некрополі долітописного Галича // Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого музею. Вип.2. – Галич, 1993. – С.3-15.
12. Томенчук Б.П. Про церковні кладовища княжого Галича / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ – Галич, 1998. – С.127-132.

13. Томенчук Б.П. Одержавлення та християнізація галицько-волинських земель в часи середньовіччя IX – XIII ст. (за даними поховального обряду) // Галичина. – 2000. – №4. – С.16-24.
14. Фіголь М. Дрібна кам'яна пластика стародавнього Галича // Народна творчість та етнографія. – 1996. – №4. – С.92-94.
15. Фіголь М.П. Галицькі ротонди / Галич і Галицька земля. Збірник наукових праць. – Київ –Галич, 1998. – С.135-140.

Методичні рекомендації

Відповідаючи на **перше** питання, студенту необхідно розкрити витoki становлення писемності у Галичині та Волині. Як відомо, писемність і освіта поширилися на Русі із запровадженням християнства. Церкви та монастирі стали першими осередками просвітництва населення. Проте зауважимо, що писемність недовго залишалася монополією духівництва. Досить скоро вона поширилася на різні верстви населення. Доцільно охарактеризувати діяльність шкіл, в яких навчали елементарної грамоти. Про значне поширення освіти серед заможних кіл населення Галицько-Волинського князівства свідчать пам'ятки давньоруської писемності XII – XIII ст. Використовуючи Галицько-Волинський літопис, з'ясуйте рівень освіченості жителів краю. Необхідно підкреслити, що збереглося немало рукописних книжок, які були створені або читалися у Галицько-Волинському князівстві. При цьому слід взяти до уваги, що до сьогодні дійшла лише мізерна частина від їх справжньої загальної кількості (Галицьке Євангеліє 1144 р., Христинопольський Апостол XII ст., Бучацьке Євангеліє XIII ст.). Зверніть увагу на активну культурно-просвітницьку діяльність волинського князя Володимира Васильковича, який займався меценатською діяльністю, даруючи книги храмам і монастирям. Додамо, що любов до знань і освіти виявлялась у представників панівної верстви та заможних людей також у розкішному прикрашанні книжок. Простежте діяльність центрів освіти і писемності, таких як Володимир, Галич, Перемишль, Холм, де трудилися висококваліфіковані переписувачі книжок. Окремо охарактеризуйте діяльність книжника Тимофія, який займався переписуванням книжок.

Пристаючи до висвітлення **другого** питання, необхідно зазначити, що тогочасна література тісно пов'язана з народною творчістю. Варто зауважити, що літописи згадують різні народні твори: переказ про початок Галича і Галичину могилу, поетичне оповідання про хана Отрока та зілля “євшан”, пісні про Романа, пісню, складену в пам'ять перемоги Данила і Василька, різні приказки та приповідки. Пояснити, чому для XI – XIII ст. важко, а часом неможливо провести чітку межу поміж історичними і літературними творами Галицько-Волинського князівства. Слід зауважити, що історико-літературні повісті народилися в Галичині досить рано, в часи існування ще не з'єднаних між собою Перемишльського, Тербовельського і Звенигородського князівств. Охарактеризуйте галицьку повість – оповідь про осліплення 1097 р. Давидом Ігоровичем волинським тербовельського князя Василька Ростиславича (“Повість про осліплення Василька”), поміщену у “Повісті временних літ”. Це єдина пам'ятка світської літератури Галицько-Волинського князівства, яка дійшла до нашого часу. Можна впевнено говорити про поширення ще одного жанру давньоруської літератури – дружинного епосу. Використовуючи Галицько-Волинський літопис і “Слово о полку Ігоревім”, знайдіть уривки текстів дружинних пісень. Помітне місце в розвитку літератури посідали візантійські церковні й світські (історичні й літературні) твори. Вони справили вплив на давньоруську літературу загалом, а їх відомості, літературні й стилістичні

особливості значною мірою покладені в підвалини перших відомих нам літературних та історичних пам'яток східних слов'ян, зокрема тих, які проживали на території Галичини і Волині.

Як і в інших територіях Київської Русі, у Галицько-Волинському князівстві розвивалося літописання. До XIII ст. належить укладання Галицько-Волинського літопису. Однак досі залишається дискусійним питання, чи існувало літописання в Галичині й на Волині в кінці XI – XII ст. Студент повинен у цьому розібратися більш детально. Аналізуючи Галицько-Волинський літопис, слід підкреслити, що він є продуктом однієї літописної школи і пройшов п'ять редакцій. Від інших літописців того часу Галицько-Волинський літопис відрізняється тим, що його редактори не виходили з хронологічного переліку подій, а намагалися піднятися на вищий рівень суцільного прагматичного оповідання. Літопис писався на княжих дворах, і його основна тенденція – прославлення князів з роду Романа Мстиславича. Проте зауважимо, що різні редактори відбивали точку зору різних князів: перший автор присвячував головну увагу діяльності Данила, пізніші літописці наголошували на значенні волинської династії, особливо князя Володимира Васильковича.

У **третьому** питанні студенту необхідно розповісти про містобудування і архітектуру Галицько-Волинського князівства. Структура і зовнішній вигляд галицьких і волинських міст були загалом характерними для Південної Русі, однак знову-таки мали місцеві особливості. Студенту слід з'ясувати, який вигляд мав центр міста ("град"), дитинця та передмістя ("підгороддя", посад), зупиніться на оборонній архітектурі Галицько-Волинського князівства. Як правило, для будівництва міста обирали узвишся. Втім, траплялося, що місто ставили на низині (Володимир, Луцьк). Використовуючи насамперед Галицько-Волинський літопис, опишіть точніше укріплення Галича, Володимира, Холма Перемишля, Звенигорода та інших міст. Серед оборонних комплексів XI – XII ст. можна відзначити дуже укріплений Перемишль. Зауважимо, що писемні джерела зберегли мало вказівок про матеріальну культуру і побут сільського населення. Поселення в значній частині краю були тоді порівняно рідкі і розташовувалися серед непрохідних лісів і пущ. Характерною особливістю Галицької землі було те, що, на відміну від Київської, Чернігівської, Новгородської чи сусідньої Волинської, бояри здебільшого жили не в самому місті, а неподалік від нього (Галич). Окремо слід сказати про будівництво князями храмів. На жаль, переважна більшість храмів XI – XIII ст. назавжди втрачена. Але деякі церкви ще височіють. Зокрема, дайте детальну характеристику церкви домонгольського періоду – собору св. Пантелеймона біля Галича, яка збереглася до наших часів. Перші ж кам'яні храми з'являються на території Галицько-Волинського князівства дуже рано: з кінця IX – початку X ст. Зупиніться на докладному аналізі храмів Галича, Перемишля, Володимира, Холма, які подаються у Галицько-Волинському літописі, а також в іноземних джерелах (хроніка Яна Длугоша). Опрацюйте статтю С. Терського стосовно проблеми дослідження та музеєфікації пам'яток Галицько-Волинського князівства.

При відповіді на **четверте** питання слід розкрити риси розвитку прикладного і образотворчого мистецтва. Доцільно почати з того, що твори прикладного

мистецтва буквально пронизували побут як князів і бояр, так і простих людей. Різниця полягала в тому, що представники панівних верств користувалися речами вишуканої роботи, виготовленими з золота, срібла, слонової кістки тощо, а звичайні люди – простішими, дешевшими, масовими виробами. Простежте особливості тогочасного побуту, які яскраво характеризували класове розшарування суспільства. Ілюстрацією цьому може стати уривок з Галицько-Волинського літопису про одяг Данила Галицького та його оточення (1249 р.). Необхідно зауважити, що князі, бояри та інші знатні й заможні люди дарували церквам і монастирям коштовні хрести, золотий і срібний ритуальний посуд, дорогоцінні оклади ікон, євангелій та інших релігійних книг. Проаналізуйте активну меценатську діяльність волинського князя Володимира Васильковича, який дарував дорогоцінні витвори прикладного та образотворчого мистецтва жителям Володимира. Монументальний живопис Галицько-Волинського князівства, так само, як іконний, стояв на багатовіковій візантійській традиції, яку творчо засвоїв і продовжив. Доцільно аргументувати цю тезу конкретними фактами, аналізуючи монументальне мистецтво давнього Галича та Володимира. З пам'яток писемності пізнішого часу історики дізнались, що галицькі художники-монументалісти високо цінувалися на Русі й за кордоном. У XIV – XV ст. їх навіть запрошували до Польщі розписувати костели. Більш пізня, ніж київська, галицька школа монументального та іконного живопису розвивалася значною мірою під її впливом. Зупиніться на характеристиці ікон, що дійшли до нашого часу. Розгляньте діяльність скульптора Авдія, який згадується у літописі. Насамкінець, коротко охарактеризуйте особливості розвитку музичного мистецтва Галицько-Волинського князівства, а також долю митця Митуси.

Відповідь на **п'яте** питання є фактично узагальненням до теми. Культура Галицько-Волинського князівства XII – XIII ст. є складовою частиною культури Київської Русі. При тому вона відчутно відрізняється значними локальними рисами від культур інших земель Русі. Зауважимо, що галицько-волинські землі були найдальшим на заході форпостом східнослов'янської культури. Слід взяти до уваги ту обставину, що так само, як і в Київській Русі у цілому, матеріальна і духовна культура Галицько-Волинського князівства не була єдиною і монолітною. Студенту доцільно прослідкувати і визначити подібні та відмінні риси розвитку культури Галичини і Волині та інших земель Київської держави. Зупиніться на співпраці міст Галицького-Волинського князівства з Новгородом, Суздалем, Пінськом. Єдність усіх земель Русі проявлялася у спільних виступах проти іноземної агресії. Однак взаємини галицько-волинських земель з країнами Центральної Європи виявлялися і в торгових зв'язках, у політичних переговорах, що позначилися в різних ділянках культури. Аргументуйте це твердження на конкретних фактах.

Контрольні запитання

- 1. Проаналізуйте стан освіти та писемності у Галицько-Волинському князівстві.*

2. *Український історик М.Котляр стверджує, що для Галицько-Волинського літопису характерна місцева манера написання. Визначте її особливості.*
3. *Чи існував дружинний епос у Південно-Західній Русі?*
4. *Які факти свідчать про посилення ролі візантійського стилю у розвитку літератури, мистецтва, архітектури Галицько-Волинського князівства.*
5. *Розкрийте причини виникнення монументального мистецтва у Галицько-Волинського князівства.*
6. *Що Ви знаєте про культові споруди Стародавнього Галича?*
7. *Охарактеризуйте Володимира Васильковича як мецената духовної культури Волинського князівства.*
8. *Розкажіть про Галицьку трійцю: премудрого книжника Тимофія, скульптора-умільця Авдія та співака Митусу.*
9. *Аргументуйте (чи заперечте) думку про те, що культура Галицько-Волинського князівства XII – XIII ст. є складовою частиною не тільки культури Київської Русі, але й усієї західноєвропейської спільноти того часу.*

Програмові вимоги зі спецкурсу “Зародження і розвиток державності у Галицько-Волинському князівстві (IX – XIV ст.)”

1. Предмет та завдання спецкурсу “Зародження і розвиток державності в Галицько-Волинському князівстві (IX–XIV ст.)”. Періодизація спецкурсу.
2. Галицько-Волинська держава – спадкоємниця Давньоруської держави. Сутність поняття “Галицько-Волинське князівство”: дискусійність проблеми.
3. Історіографія Галицько-Волинської держави.
4. Джерела спецкурсу. Галицько-Волинський літопис – основне джерело до вивчення історії Галицько-Волинського князівства.
5. Територія і населення Галицько-Волинського князівства.
6. Землі (князівства) Волині.
7. Землі (князівства) Галичини.
8. Літописні племена Волині (дуліби, бужани, волиняни).
9. Літописні племена Галичини (тиверці, уличі, білі хорвати).
10. Приєднання Галицької і Волинської земель у кінці IX – першій половині X ст.
11. Волинське князівство і його місце у розвитку Київської Русі другої половини XI – XII ст.
12. Розвиток державності у Галицькому князівстві у другій половині XI – початку XII ст.
13. Розквіт Галицького князівства за Володимирка і Ярослава Осмомисла.
14. Занепад Галицького князівства за Володимира Ярославича.
15. Волинський період княжіння Романа Мстиславича (1170-1195 рр.).
16. Боротьба за Галич. Утворення Галицько-Волинського князівства.
17. Галицько-Волинське князівство у 1199-1205 роках.
18. Боротьба за Галицьку землю після смерті Романа Мстиславича (1205-1238рр.).
19. Прихід на галицько-волинський престол Данила Романовича. Внутрішня політика князя.
20. Зовнішня політика Данила Галицького.
21. Повернення до удільної системи – виразна риса занепаду Галицько-Волинського князівства..
22. Галицько-Волинське князівство в останній третині XIII ст.
23. Галицько-Волинське князівство на початку XIV ст. (1301-1325 рр.).
24. Занепад Галицько-Волинської держави (1325-1349 рр.).
25. Розвиток сільського господарства, ремесел та торгівлі.
26. Соціальні відносини та соціальна боротьба.
27. Політичний лад Галицько-Волинського князівства.
28. Писемність та освіта.
29. Література. Літописання.
30. Містобудування. Архітектура.
31. Прикладне та образотворче мистецтво.
32. Культура Галицько-Волинського князівства у системі культур Київської Русі і європейських держав.